

Darai Lajos:

Kitagadott Árpád-örökség?

MOTTÓ:

Van még mit kutatni, de az egészen más, mint amit eddig kerestek.

Nem feledés, hanem feledtetés

Számunkra igen értékes összefüggés tárul fel Anonymusról, amikor Botond Henrik kutató a Pilis-hegységbe, a Dömös közeli Rám-szakadékba, a fölötté lévő Árpád-várcsúcs közelébe helyezi Árpád nagyfejedelmünk sírját. Erre több megfontolás vezette, amikkel elvetette a hagyományos, anonymusi híradást, amely Óbudához, jobban mondva Attila városához köti Árpád fejedelem sírját. Azt mondja, Anonymus a sír alatti forrást és annak kőmederben lefolyását igaz (esetleg krónikai) hagyományból meríthette, és mivel Óbudán talált egy római kori kőből készült vízvezetékben lefolyó patakot, feltételezte, hogy Óbuda volt Attila városa, ahol Fejéregyháza temploma is állt. Így az elképzelt óbudai Attila városa mellett semmilyen bizonyító erővel nem bírhat szerinte az oda később felépített Fejéregyháza temploma sem. Ezután sorakoztatja fel – helyszínként a Rám-szakadék tájékát megjelölve – a maga érveit a forrás és kőmedrű pataka hagyománya mellé, szinte ugyanúgy feltételezésekkel élve, mint tette – szerinte – Anonymus is. Csakhogy Botond Henrik bizony nem vette itt észre, hogy levezetése inkább megerősíti a hagyományos elképzelést, mint gyengíti.

Anonymus ugyanis – képletesen szólva – nem véletlenül „találta” azt a forrást és kőmedrű patakot, hanem célzottan „kereste”, azaz meghatározott céllal ábrázolta. A cél pedig azonos az egész krónikát jellemzővel, a hatalom és a birtokosság forrásának bemutatása, amihez kiemelt szerepet kell hozzágondolnunk az államalapító Árpád nagyfejedelemlékezetének, sírjának. Talán kis túlzással, de azt mondhatjuk, az egész mai utókorra jellemző, hogy a tudatlanságát visszavetíti a szóbanforgó régi korokba is. Mi, akik még azt sem tudjuk, hogy hívták Anonymust, ki volt ő, és mikor élt, balgán hisszük, hogy azt viszont jól tudjuk, mit nem tudott Anonymus. Nem tudta eszerint például, hogy az alig pár-száz éve alapított állam megszervező és megvédő hadvezére, első embere hol nyugszik. Mindez leleplezi modern történetírásunk demagóg hozzáállását a kérdéshez, a források valódi adatainak figyelmen kívül hagyását, és bizony: Árpád fejedelem alkotásának és személyének háttérbe szorítási szándékát. Amit egyébként a Habsburg-ház kiemelt érdekének magyarázhatunk a múltban, de hol vagyunk már attól? Vagy talán mégsem oly messze, ha egyszer a tavalyi akadémiai Árpád-emlékülésen a történelemkutatás első számú vezetője szemrebbenés nélkül kijelentette, hogy Árpád fejedelem maga nem tartozik az Árpád-korba?

Ennyire bonyolult tehát a helyzet, de ne ijedjünk meg tőle. Hanem gondoljuk tovább, végig, hogy akkor tehát nemcsak a forrás és a kőmedrű patak, található a sír alatt valóban, de a város és a templom is. Egyébként jól tudjuk, hogy Fejéregyháza templomát maga Szent István építtette oda, tehát félúton az időben Árpád és Anonymus között, s mint a keresztény királyság alapítója és első királyunk, csakis Árpád iránti tiszteletből tehetta. Illetve, van még valami, nem is csekélység. Az, amiért Árpád is oda telepedett, Attila városába, s ez nem más, mint amiért még ma is ez a térség az ország fővárosa. Az irdatlan hosszú időn keresztül volt központ hagyománya tehát, már nyugodtan a budai műveltségtől számítva Szikambrián és a mondai hagyományokon keresztül az ismertebb idő-kig és Árpád városáig. (Nem lennék meglepve egyébként, ha mindhármójuk sírja ott lenne, de rettegek attól, hogy felkészületlenül találjuk meg őket.)

Foglalkoznunk kell még a Habsburg érdekekkel a kérdéskör ügyében, mert különben el találjuk hinni, amit esetleg önkéntelenül állítanak történészeink, hogy bizony már annyira „feledésbe merült” a múltunk, hogy nem lehetséges megtalálnunk sem Árpád, sem Árpád-házi királyaink sírját, és tiszteletünket le-rovandó, így „nincs hová” méltó nyughelyet, emlékhelyet állítani nekik, sőt, nincs mód „összekeveredett” csontjaik szétválasztására. A helyzet éppen az ellenkező, igenis, rögtön lehetségessé válik mindez, ha nem a feledés homályának sűrűsödését táplálja tovább a jelenig húzódó tudománypolitika. Több mint érdekes adalék ehhez, hogy Árpád-ház Kutató Intézet még nincs, de már Habsburg-intézet van nálunk.

Csakhogy ha elkezdjük helyhez kötni az Árpád fejedelem sírját meghatározó Óbudát és Fejéregyházát, rögtön ismét a Habsburg-házba ütközünk, amelynek érdekében és császári parancsára, annak a városnak a törökök pusztítása után még megmaradt részeit, amely tehát a magyar állami kezdetek helyszíne és tanúja volt, nehogy újabb kiemelt tiszteletünkre méltó maradhasson, egyszerűen lerombolták, a magyar várakkal együtt felrobbantották a török kiűzése után, de még a kalapos király idejében is, nehogy kuruckodni tudjunk. Miközben e parancsot elrendelő személy magyar királynak tekintetett egyesek részéről... A kuruc név pedig eredetileg a kereszties, az a szent sereg, amelynek megtámadása létrejöttétől kezdve pogány tettnek számított, tehát már a Magyar Királyság területén is. Ezért nemcsak a magyar alkotmány miatt, amely nem engedi a Magyar Királyságot házassági szerződéssel senki számára átadni, hanem a kereszties hadak elleni támadással kialakított szükségshelyezettel, polgárháborúval vagy válásháború kényszerhelyzetével is, azaz kétszeresen istentelen, embertelen és törvénytelen a Habsburgok magyarországi trónszerzése.⁷⁰

⁷⁰ Ám hozzá kell tenni ehhez, hogy amikor Habsburgok érdekeiről és utasításairól beszélünk, akkor ez alatt a Habsburg monarchiát éltető és fenntartó hatalmi kört értjük, mert a Habsburgok egyáltalán nem álltak azon az értelmi szinten, hogy pl. a felrobbantás pontjait meghatározzák, sem azon, hogy ezt elrendeljék. Tanácsadóik ebben a ludasak. Nem szabad azt sem elfeledni, hogy a Habsburgok nem született királyok, hanem velencei kalmá-

Mindezek miatt további gondok merülnek fel, melyekre a választ jobb híján egyelőre csak keresgélni tudjuk, ám rendszeres és megfelelő erőket és eszközöket felvonultató kutatással a bizonyosságig is eljuthatunk majd. Ehhez azonban félre kellene tenni a sajnos máig folytatódó érdekharcot ezen a tudományosként megközelíthetetlen, még most is politikai erővonalak árkaival szabdalt történelem területén. S ha az Árpád-házi uralkodók, és elődeik is persze, a többi európai, főként nyugatabbi uralkodó családoktól különbözve, – kevéssé köztudottan – kiváltották azok haragját, üldözését, titkos és megsemmisítő mesterkedéseit,⁷¹ akkor e tényt kell vizsgálnunk, és nem az elleplezésén fáradozni. Ráadásul még akkor is, és annak ellenére így volt ez, ha uralkodó családjunk több tagja a katolikus egyház szentje lett, illetve házassági gyakorlatával az Árpád-ház lényegében Európa minden uralkodó családját erősen behálózta. Ezt a felső hatalmi osztozkodást, a hatalmi harcot a későbbiekben leginkább a magyar nép szenvedte meg, gondoljunk csak a török hódítás európai és hazai körülményeire, az osztrák uralkodók – magyar király létükre – magyarelles tevékenységére, erősen nemzetromboló hatású intézkedéseire.

Hatalmas méretű keresztény királyi székhely

A magyarországi történettudomány megkérdőjelezhetetlennek tekintett álláspontja szerint Székesfehérvár volt az Árpád-kori magyarságnak I. Szent István király óta állami, szakrális és katonai központja,⁷² s a ma ismert Buda várát csak

rok voltak, és Habsburg várát csak megvették. Európai mértékű hatalomra pl. éppen a magyar Kun László király segítségével kerültek. Aztán még kevésbé szabad elfeledni, hogy a mai Habsburgok csak anyai ágon azok, hiszen Mária Terézia azért került trónra, mert fiú ágon a dinasztia kihalt. A magyarokkal pedig ugyan megszavaztatták a női ági örökösödési jogot, csak 1723-ban, III. Károly alatt, de a női uralkodó trónra léptét sem II. Frigyes porosz király, sem a bajor választófejedelem, sem Spanyolország és Franciaország nem ismerte el, és ezért megtámadták Csehországot, Felső-Ausztriát és az itáliai birtokokat. Bár csak a magyar rendek segítségével tudta megtartani hatalmát, őket viszont 1760-ban kihagyta az államtanácsból, és az országgyűlést is szüneteltetve rendeletileg kormányzott, elégetette a magyar történeti műveket, például Pray György *Annales regum Hungariae* c. munkáját. (Vö. *Encyclopedia Hungarica. Hungarian Ethnic Lexicon Foundation, Calgary, 1994. 528.*) De ő rendelte el a székelyölést, a mádэфalvi veszedelmet is, és próbálta teljes alávetésbe taszítani a magyar népet. Akik ma a Habsburgoknak legitimitációt nyújtanak, az az Anjou-ág, azaz pontosabban, a loraine-i (Lotaringia), de az is királyi család – a Carolingok – fiú ágát jelenti, azaz őket is a pápa teremtette, mint királyokat. Azaz itt nem csupán egy stupid család érzékenységéről van szó, hanem egy szellemi rendszer aljasságáról, amely országunkra és népünkre is rátámadt, erre szándékozván terjeszkedni.

⁷¹ Vö.: Grandpierre K. Endre: *Királygyilkosságok. Magyarok titkos története.* Titokfejtő Kiadó, Budapest, 1991.

⁷² A korai és újabb királyi palotát feltáró, a koronázási templom feltárását ismertető és a koronázási helyszíneket megtaláló és mindezt több kiállításon bemutató Siklósi Gyula régész kandidátus ismételten összefoglalta ennek tényeit: „Fehérvárból fekete pontot. Nem bő-

IV. Béla kezdte építeni 1256-tól. Ám mégis Bradák Károly megtámadta ezt a ténynek tekintett történelmi tételt,⁷³ és az Aquincum és Szentendre közötti területen akkor létezett Fehéregyházával azonosította magát a középkori Fehérvárt, mint fővárost. Óbudát is máshová tették más kutatók, mint jelenlegi helye, sőt még a régebbi Pest is átkerült a Duna budai oldalára.⁷⁴

Hangsúlyoznunk kell, hogy egészen más-más következményei lehetnek e felvetéseknek, ill. más-más bizonyítékok lennének szükségesek beigazolásukhoz. Mert egyrészt világos, hogy Bradák fenti állítása azért is eleve képtelenségnek látszik, hisz igazsága összedöntené nemcsak Székesfehérvár, mint a hajdan volt „Királyok Városa” magyar középkori szerepéről szóló ismereteinket, hanem az ország hosszú ideig volt fővárosa létét is megkérdőjelezné, másrészt Szörényi Levente könyvének köszönhetően kiderült ország-világ előtt, hogy valóban vannak fehér foltok a középkori történelmünkben, mégpedig a későbbi Buda előzményeinek tekintetében. Mindazonáltal, még ha a székesfehérvári XIX. századi feltárások szigorú véleményezése, s a Nemzeti Emlékhely körül kialakult – eddig mindegyre csalódott – elvárások, érzékenységek különbségei alkalmat szolgáltathatnak is bírálatokra,⁷⁵ ugyanakkor az tehát megállapítható, hogy Székesfehérvár város Árpád-kori országos szerepét, jelentőségét semmi sem cáfolta meg vagy csökkentette, sőt az még nincs is a maga teljességében feltárva és tudatosítva.

röndben cipelték ide a régészek a köveket és az előkerült temetői leleteket, még ha egyesek ezt is állítják.” Fejér Megyei Hírlap, 2008. 03. 01. 15. oldal. Vesd össze: Siklósi Gy.: *Székesfehérvár középkori vár- és városfalai, erődítésrendszere*. Kandidátusi értekezés. MTA, Bp. 1993. és sok más közleményének felsorolását erről lásd <http://www.archeo.mta.hu/munkatars/siklosigyula/index.htm#bibl>

⁷³ Lásd: Bradák Károly: *Fehérvár — fehér folt. Hol volt, hol nem volt királyaink koronázó és temetkező városa? Függelék: Pap Gábor: Fehérvár — ezüst vár? Egy elképzelés színe és visszája*. Második kiadás. Püski, Budapest 1999. Vö. Pap Gábor: „Pilis-szindróma.” *Országépítő* 1990. 2. szám.

⁷⁴ A gondolat újabb felvetését és korábbi kiterjedt kutatásai összefoglalását, valamint az új szempontok, újszerű megoldások felvetését Szörényi Levente könyvében találhatjuk: *Az eltűnt Óbuda nyomában*. Betemetett magyar múlt c. sorozat. Design & Quality, Budapest 1996. Az ezzel kapcsolatos korábbi kutatások ismertetései pedig itt találhatók: Noszlopi Német Péter: *Az Árpád-kori Buda nyomai a Pilisben*. Püski, Budapest 1998, Belitzky János—Sashegyi Sándor: *Pomáz. A magyar föld és emlékei*. Anonymus Könyvek, Budapest 1939, Németh Péter: „Romváros nyomán. A Pilisben Attila városa, Vetus Buda?” *Budapest V. évf. 7. szám* (1967).

⁷⁵ Vö. „Érdy János: II. Béla király és nejének Székes-Fehérvárott talált síremlékei.” *Magyarország és Erdély képekben. I. kötet*. Pest 1853, Henszlmann Imre: A székesfehérvári ásatások eredménye. Pest 1864, „Marosi—Bartucz—Joachim—Kiss: A székesfehérvári bazilika feltárása.” *Székesfehérvári Szemle* 1937, 12-16, Dercsényi Dezső: *A székesfehérvári királyi bazilika*. Budapest 1943, 42-48, „Fitz Jenő: A székesfehérvári középkori bazilika.” *Az István Király Múzeum közleményei B sorozat*, 2. szám. Székesfehérvár 1958, „Fülep Ferenc: III. Béla és sírjának kincsei.” *Élet és Tudomány* XXII. évf. 16. sz. (1967) 723-728), Hankó Ildikó: *A magyar királysírok sorsa*. Budapest 1987.

A magyar történelemtől való gondolkodás megújítási folyamatába viszont jól beleillik ez a nem túl rég előkerült Fehérvár-kérdés, különösen a hozadékaként felmerül Ósbuda-kérdés miatt, mert s aminek megválaszolása során az összefüggések feltárása, kikutatása sok további és új szempontra és összefüggésre derített fényt. A felszínes, elnagyolt – elhomályosodott – eddigi kép helyett pedig a pontosabb új egyúttal bonyolultabb, szerteágazóbb lett. De ezek beteljesítésére, véglegesítésére még további alapos, rendszeres, sokoldalú és kiterjedt kutatásra van szükség, s a megfelelő adatok birtokában megtett bátor következtetésekre. Mert van reményünk, hogy ha minden részletében tisztázzuk a középkori fővárosunkat, a Fehérvárt érintő kérdést, aközben sokkal jobban megértjük a – bár alaptalannak bizonyult – szélsőséges bírálat megfogalmazását elősegítő, a háttérben meghúzódó, a történelmi tudatunkat jellemző állapotokat és történelmi emlékezetünket illető mulasztásokat, valamint pótlásukra szükséges teendőinket. Nem utolsó sorban pedig új tények, összefüggések kerülnek elő, új helyszínek szerepe tisztázódik, s gazdagodik képünk történelmi múltunkról.

S ha a minden felmerült részletre kiterjedő válasz Bradák felvetéseire inkább az átfogó érvek felől indult, még azzal is számolnunk kell, hogy a bizonyítatlan feltevések megfelelő válaszai, a teljes bizonyítás valóban nagyszerű eredményekre vezet. Amint például Dr. Siklósi Gyula régész kandidátus bírálata Turok Margit írására, mutatja, hogy igen fontos e kérdéskör kimerítő tárgyalása, a megfelelő válaszok megadása.⁷⁶ Mert azon túl, hogy Bradák elég sok bizonyítékot vélt felsorakoztatni, amelyekre illenék egyenként is, külön-külön cáfolatokat kidolgozni, a mai tudományelmélet, a modern tudományfilozófia ellenkezőleg gondolkodik, s elveti a feltevések bizonyítási követelményét, mondván, hogy azokat majd új feltevések úgyis idejétmúlttá teszik, érvénytelenítik. Közismerten ez a felfogás egészen odáig elmegy, hogy a tudományt még megcáfolatlan hipotézisek sorozatának tartja, amelyet éppen a tudomány gyarapodása halad túl, amikor úgynevezett paradigmaváltás lép fel, mikor is a megnövekedett tudomány új hipotézisekkel rukkol ki, és a régieket, mint cáfoltatokat elveti, elhagyja, de csak lassan, ahogy az új elméletek megszületnek, beérnek.⁷⁷ Esetünkben azonban mintha más lenne a helyzet a sorozatos hódítóink által egymás után ránk erőltetett „paradigma-váltások” miatt, azaz bízunk kell az igazságban, az igaz magyar történelmünk feltárásában.

⁷⁶ Lásd az *eVilág* 2003. áprilisi számában "Turok Margit: Jelek nyomában – a Pilis-hegység régi, szakrális hagyományaink bölcsője" című írását. Erre reflektál és ennek néhány megállapításával száll vitába cikkében az MTA Régészeti Intézetének szakértője.

⁷⁷ Lásd Thomas Kuhn: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1974. Vö. Darai Lajos Mihály: *Búvárlat a kor üttöerében. Magyar és egyetemes tanulmányok*. Kodolányi füzetek 14. Kodolányi János főiskola, Székesfehérvár, 2002. 27–29: „A megismerés módszertanának stratégiája”, 30–35: „Tudományos divatok és módszertani karámok”, 36–44: „Tudományfilozófia az új magyar köztársaságban”.

Habár végre a történelem területén abba kellene hagyni a múlt „végleg eltörlesztésének” ránk nézve gyászos gyakorlatát, mégis tehát szükségszerű a régi elméletek felülvizsgálata, az új adatok beépítése. Így aztán a mostani helyzetben sincs más lehetőség, mint továbbgondolni az új eredményeket. Ennek várható következményeként a további kutatással nemcsak fény derül és válasz születik a Bradák könyvében rendszerezett kérdésekre és kételyekre, hanem sokkal magasabb szinten és más vonatkozásokban egy sor új kérdés, mellékkörülmény is tisztázódik. Ami nem lesz más, mint az oly régóta áhított alapvető változás történettudományunkban, illetve ennek megfelelően történelmi tudatunkban, amikor felszámolva a hamisításokat, torzításokat, végre a valóságnak és az igazságnak megfelelő képünk lesz saját magunkról, bízhatunk magunkban, építhetünk valóságos folyamatokban megszerzett tapasztalatainkra.

Sokkal árnyaltabb, gazdagabb lehet ezáltal a képünk nemcsak konkrétan a középkori volt magyar főváros, mint hatalmas, minden képzeletet felülmúlóan gazdag intézmény szerepéről, jelentőségéről, de az egész korszaknak is, s magának az egész magyar uralkodói gyakorlatnak a jellegzetességei, értékei megfelelő helyükre kerülhetnek felfogásunkban. Mert eddig nem megfelelően tárgyalt vagy nem is vizsgált összefüggések tárulnak fel, talán különösen a belső, hazai világ, és a külső, a külföld felé mutatott kép esetében. A fő szempont az itteni titkoknál valószínűleg egyrészt a támadások elkerülését, biztonságot szolgáló intézkedés volt, másrészt a hatalmi viszonyok megkérdőjelezhetetlenségének biztosítása, akkori eszközökkel. Mindez tehát sokat ígérő kutatási vállalkozás, amit csak ideiglenesen abbahagyni lehet, de végére érni még sokáig nem.

S ha módszeresen a teljes kép kialakítására és az összefüggő egész tüzetes vizsgálatára törekszünk, mert ezt látjuk folytatandónak és üdvözítendőnek, akkor sem a Pilis-kérdés nem kerülhető meg, sem a több Fehérvár kérdése, s meg kell oldani a Fehéregyháza-kérdéskört is.⁷⁸ Még a *fehér* és a *Fejér* szavak feltárt összefüggése is adhat bizonyos támpontot, mert nem lehet véletlen a várost körbevevő megye azonos elnevezése. S ha egy-egy területen nem is lehet részletekbe menően teljes a kép a kutatás révén, mégis általa sokkal többet tudhatunk meg az egésztől. Az pedig éppen nem baj, ha újabb problémák, kutatandó területek keletkeznek a kutatás során, mert igen nagy témáról van szó, amit valószínűleg évtizedekig kell még kutatni, hogy kielégítő eredményre jussunk.

Klima László⁷⁹ felhívja a figyelmet például, hogy „a fehér és a fekete jelzők jó—rossz értelmű használata máig fennmaradt nyelvünk szólásaiban”, és állítja, hogy „fehér és fekete jelzővel az adott etnikum két egymással szembenálló cso-

⁷⁸ Abból is sok van, ismeretes például, hogy Petőfit a segesvári csatában éppen Fehéregyházánál látták utoljára.

⁷⁹ Klima László: „Fehérvár, Fehéregyház, Fehértemplom”. *Névtani Értesítő* 15. 103 tanulmány Hajdú Mihály születésnapjára. Budapest. 1993. 185-191.

<http://forum.index.hu/Article/jumpTree?a=72331399&t=9166671>) 15 Jan 2008 02:41:11 GMT.

portját jelzik”, de kiemeli Tóth Sándor⁸⁰ kutatásait is, aki „megpróbált elszakadni a fehér és fekete magyarok etnikai csoportokként való értelmezésétől” és „hierarchikus különbségre gondolt: a fehér magyarok voltak előkelőbbek, a fekete magyarok pedig tőlük függő helyzetben voltak. Emellett azt is fölvetette, hogy a fehér-fekete színekkel a keresztény-pogány ellentétet is kifejezhetnék. Később álláspontját úgy módosította, hogy a XI. század eleji források azokat nevezik fekete magyaroknak, akik opozícióba kerültek az uralkodóval és a kereszténységgel szemben.” És Klima megállapítása, – hogy „Tóth Sándor két tanulmányával a fehér és a fekete magyarság problémája lényegében megoldódott. Bizonyosodott, hogy ezek az elnevezések nem nyelvi vagy etnikai, hanem politikai egységet jelölnek” – akár még a „kettős honfoglalás” olyan értelmezésének is az alátámasztására szolgálhat, hogy az a kettős kultúrát – hatalmi és népit – birtoklók beköltözését jelenti a honfoglaláskor.⁸¹ Klima a Fehéregyház, Fehértemplom elnevezésekre a kereszténységből veszi a magyarázatot:

„A keresztény vallás a dualisztikus mítoszok egyes elemeiből is építkezett: Jézus Krisztus személye rendelkezik a naphéroszok egyes vonásaival, születése a téli napfordulóhoz, a nap évenkénti újjászületéséhez kapcsolódik. A keresztény állatszimbolika is épít a korábbi hiedelmekre, és az ördög fekete színe mutatja, hogy a jó ellentétét a hagyományos szimbólumrendszerben jelentették meg. A kereszténység tehát annyiban lép túl a dualisztikus világnézetten, hogy csak az egyik oldal, a jó tiszteletét hirdeti. A kialakulóban lévő magyar állam hatalmának egyik pillére a kereszténység volt, és ezáltal szerencsésen egymásra talált az, hogy a hagyományos fehér-fekete duális osztályozó rendszerben a magyar uralkodó réteg a fehér oldalra helyezte magát, azzal, hogy a kereszténység is ezen az oldalon állt. Jézus személyében is azonosítható volt a két világmozgató erő közül a jóval. Ezt a párhuzamot a korai magyar állam tudatosan felhasználta belső pozícióinak erősítésére.”

Klima „a fehér színnek és a kereszténységnek a korai magyar államban fennállt ... összekapcsolódásából” kiindulva elfogadja „Györffy György magyarázata is, amely szerint ezekben a helynevekben a fehér szín a királyi udvarral való kapcsolatra, esetleg a templomok királyi alapítására utal.⁸² Ez a magyarázat levezethető a fehér színnek a hatalmi elithez való kapcsolódásából.” Ezt még – talán kevésbé alátámasztva, mint az előbbieket – azzal egészíti ki, hogy „a Fehér-

⁸⁰ Tóth Sándor: „A fehér és fekete magyarok kérdéséhez.” *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica LXXV.* Szeged. 1983–9. Tóth Sándor: „Kabarok és fekete magyarok.” *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica LXXXIV.* Szeged. 1987. 23-29.

⁸¹ Bár ő a politikai ellentéteknél leragadva, a mai baloldali-jobboldali ellentétnél köt ki. Vö.: Klima László: „Fehér és fekete. Duális társadalmi struktúrák a népvándorlás kori népeknél.” *Herman Ottó Múzeum Évkönyve. XXX-XXXI/2.* Miskolc, 1993.

⁸² Györffy György: *István király és műve.* Budapest, 1977. 243.

egyházak, Fehértemplomok a fehér magyarok, tehát az államhatalomhoz hű, kereszténységükben erős közösségek templomai is lehettek”.⁸³

Az átfogó megközelítés módszere e kérdéskörben eddig még nem igen lett alkalmazva. Senki nem tekintette át az egész kérdéskört, szerteágazó kapcsolatrendszerével együtt, mert csak egy-egy konkrétan felmerült kérdésre, kérdéskörre keresték a választ. Ilyen nagy időbeli és térbeli távolságot és területet felölelő témakör esetében azonban indokolt a kutatás kiterjesztése, és csak ez látszik eredményt hozónak. Bevonva az adódó hasznos egyéb eszközöket is, s több adat birtokában kézenfekvőbb válaszokra jutni. Egyben az eddig feltárt kutatási eredményeket összefoglalva, és levéltári, könyvtári kutatásokkal és további ásatásokkal újabbakat nyerve, a következtetéseket levonva, valamint a kihívásoknak méltón megfelelvé lehet az elérhető végeredmény: sok új információt is felvonultató, épületes tanulságok füzére, ami túlmutat önmagán, és országos és nemzetközi jelentőségű lesz.

A középkori Fehérvár esetében a mai Székesfehérvárra gondolunk, ám Székesfehérvár nem feltétlen azonos a pilisi, vagy inkább óbudai Fehérvárral, ettől azonban a mai Székesfehérvár és a mai Buda elődje is létezett egykor. Annyi a különbség, hogy a mai Buda, és a mai Fehérvár későbbi székhely. Így a másik Fehérvár és másik Buda helyét nehéz meghatározni, mert nincsenek írásos dokumentumai, sőt a régészeti kutatások eredményei a mai Székesfehérvárt igazolják koronázó városként, Esztergomot, Visegrádot és a mai Budát pedig királyi székhelyként. Eme szerepkör korábbi színhelyeinek egyelőre nyomát sem találjuk, bár nem is nagyon kutattuk, de mégis, a létezésükről megbizonyosodhatunk. Többek között a fentebb már érintett Anonymus-féle híradás megfelelő felhasználásával.

Siklósi szerint megcáfolt adalék ehhez, amit Turok Margit – mintegy Bradákot folytatva – mond, hogy a koronázó menet Dobogókőről átvonult Fehérvárra. Turok említi még két fontos metszet értelmezését Németh Péter kutató részéről, aki szerint az egyik korabeli metszet Alba Regiát a Duna mellett ábrázolja, s a magyarázó szöveg a Dunát meg is említi, hogy a koronázó várost körbeveszi, s a felirat Budai kapunak mondja a városkaput. Másik metszeten, mely az Apponyi-gyűjtemény darabja, Székesfehérvár mögött Vaczon nevű település felirata, Vác városára utalhat. A kutatók ezt sem elemezték, ráadásul a későbbi közlésekről a felirat eltűnt. Eltűnt viszont metszetek között példányairól a királyi bazilika, ami 1535-ös francia metszeten megvan, egyhajós, egytornyú, félköríves záródású templom, dél-délnyugati tájolású apszissal.⁸⁴ A Székesfehérváron ma is kutatót romtemplom ezzel szemben nyugat-északnyugati tájolású.⁸⁵ Sik-

⁸³ Idézet a 7. lábjegyzetben idézett műből.

⁸⁴ Turok Margit: *Jelek nyomában — a Pilis-hegység régi, szakrális hagyományaink bölcsője* című munkája alapján. Megjelent: eVilág 2003. április.

⁸⁵ Eme 1565-ben megjelent metszetet 1933-ban közlik először Magyarországon, de az ásatásokat végzők nem hitelesítették az információit.

lősi Gyula Bradáknak válaszol e felvetésekre: „Vaczon példának okáért miért nem Vázsony? ... Fehérvár közvetlen közelében nem egy Vázsony helynév található, köztük dombot megnevező is.” Majd a vitatott metszeten szereplő hiteles hely (Gemeß Statt) és mocsár (Monast) feliratokat említi. S megkérdezi, ugyan a más fehérvári helyszín esetén „hol vannak oklevelekben említett szomszédos és közeli települései: Csór, Szentgyörgy, Battyán, Csala, Pátka, Moha stb?” És még: „Az 1601-es, 1689-es, 1691-es, 1720-as, 1738-as, 1783-as, 1797-es, 1826-os stb várossalaprakozokon ábrázolt erődítésfalakat, tornyokat, kapukat, vizes-árkot, utcákat, házakat, az újabb királyi várat és palotát, a koronázási templomon kívül a Szent Péter-templomot, a Szent Bertalan-templomot, a Szent Jakab-templomot, a Szent Kereszt-templomot stb. ásatási eredményeinkkel azonosítottuk. Nem beszélve Civitas Exterior 12, a nyugati szárazulat 12, illetve az Újfalú 1 azonosított kolostoráról, templomáról és egyéb épületeiről.” Mert „a középkori Fehérvár területileg nagyobb volt, mint a korabeli Bécs vagy Párizs”.⁸⁶ Amivel ilyenformán lezártunk tekinthetjük magának a Fehérvárkérdésnek a középkori Székesfehérvár létrehozásához vonatkozó részét. Érdekes azonban többet megtudnunk a királyi főváros egészéről a maga kiterjedt valóságában.

A mai Székesfehérvár elődje

Siklósi Gyula szerint tisztázni kell, mit értünk vár és város alatt, s figyelembe kell venni, hogy voltak városfalak és várfalak is.⁸⁷ Továbbá felhívja a figyelmet egy igen érdekes dologra, a szintén nem eléggé ismert medium regni kifejezésre, s hogy a Medium regni területét egy valóságos őserdő borította. Ez a középkori királyi őserdő adott az embereknek fűtő- és építőanyagot, élelmet, azaz gombát, erdei gyümölcsöket, vadhúst. Ennek az erdőnek a szélén épültek fel az egykori királyi várak, városok, királyi paloták, mint amilyen Tata, Esztergom, Dömös, Visegrád, Óbuda, Buda, Székesfehérvár, Várpalota, Veszprém. A Magyar Királyság e korai időszakában – állítja Siklósi – nem létezett tehát a mai értelemben vett egyetlen főváros fogalma. A királyok egész kíséretükkel együtt sorban egymás után meglátogatták a Medium regni őserdejének peremén elhelyezkedő királyi központokat, és felélték a terményadót. Amikorra a pénzgazdálkodás olyan fejlett fokot elért, hogy erre már nem volt szükség, akkor vált maga Fehérvár fővárossá. Ezt a szerepét vette át később Buda és Visegrád. Akkor is Fehérvár maradt azonban az ország szakrális központja.

⁸⁶ Siklósi Gyula: „Fehérvárból fekete pontot. Nem bőröndben cipelték ide a régészek a követeket és az előkerült temetői leleteket, még ha egyesek ezt is állítják.” Fejér Megyei Hírlap, 2008. 03. 01. 15. oldal.

⁸⁷ Siklósi Gyula: *Néhány gondolat Fehérvárról és Budáról... Turok Margit figyelmébe* című hozzászólása. Megjelent: eVilág 2003. Vö. Gerő László: *Magyar műemléki ABC*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest 1984.

Bizonyos rendszer szerinti összefüggésre utal azonban még a többi Fehérvár⁸⁸ léte is, valamint az a tény, hogy a Pilis környéke mindig kiemelkedő szerepet játszott az ország életében. Jelesül Esztergom szintén játszott főváros szerepet egy darabig a szóbanforgó időben, később pedig Visegrád jelentősége is azért nőhetett meg, mert már korábban is bírt valamiképp azzal a jelleggel. És itt ismét Klima Lászlót idézhetjük: „Elsősorban a fővárosok mint hatalmi központok neveit kell vizsgálnunk. A kazár főváros török *Szárigrsin* és arab *al Baida* neve egyaránt fehéret jelent, és a két magyar hatalmi székhely: *Székesfehérvár* és *Gyulafehérvár* neve is örzi a fehér jelzöt. A történeti források – nevezetesen István király kisebb legendája – egyértelműen elárulják, hogy a fehér jelzőnek ezekben a városnevekben jelentésük volt: Székesfehérvárról a legendában azt olvashatjuk, hogy nevét különleges előkelősége miatt kapta”⁸⁹ Ezzel magyarázza Nándorfehérvár (korábban Bolgárfehérvár) nevét is, de Nyeszterfehérvár és Tengerfehérvár nevét nem említi. Nagy a valószínűsége a párhuzamosan futó, több várost egyszerre érintő fővárosi feladatok valamiféle ésszerű és alkalmas szempontú munkamegosztásának is. Ilyen szempontot alkothatott akár az egyházi vezetés elkülönítésének, akár a királynői elkülönülésnek az igénye, vagy olyan a titkosság és a biztonság iránti követelmény, amit a külföld elől elrejtett működés, vagy éppen a külföldiek megvédése jelentett. Ugyanakkor 1185-ből van az első adat az országos törvényt napra Székesfehérvárról.

Ám Siklósi Gyula szerint teljesen egyértelmű, hogy amikor a történelmi Fehérvárt vagy Budát megemlítjük, a mai Székesfehérvárra, a mai Budára gondolunk, mint azzal feltétlenül azonosra. Több száz oklevél bizonyítja e városok létét, megemlítve a szomszédos településeket, a fontos és kevésbé fontos épületeket, amelyeket az elmúlt 150 év régészeti feltárásai azonosítottak és hitelessé tettek. És ezek az ásatásokon megtalált épületek láthatók a Fehérvárt és Budát ábrázoló több száz metszeten, tollrajzon, rézkarcon, fametszeten, valamint a két várost ábrázoló alaprajzokon. Igaz viszont, hogy csak többé-kevésbé beazonosítható módon, mert az e késői rajzokat, metszeteket készítőket nem feltétlenül jártak az alkotásuk ábrázolta színhelyen. Többnyire beszámolók, elbeszélések alapján rajzolták le, valamint nevezték néven metszetük objektumait — úgy,

⁸⁸ A Katolikus Lexikon *fehér* szócikke szerint magyar településnevekben a *fehér* fő- v. szék- várost jelentett. <http://lexikon.katolikus.hu/LINKEK/LINKFFFF/06FEDDES.HTML> 17 Dec 2007 22:16:40. Ilyen volt a még kevésbé ismert Nyeszterfehérvár is, sőt a régi Donmenti Sarkel (Fehér hely) város neve is, amelyet épen a magyarok ellen építettek a kazárok. Továbbá: „a pannóniai magyarok fővárosa Székesfehérvár, a gyulák uralma alá tartozó erdélyi főváros Gyulafehérvár, a Duna és Száva torkolatánál volt az avarok főváros Lándor-, vagy Nándorfehérvár néven, ami később bolgár főváros lett Bolgár-Fehérvár néven, a mai Belgrád. Így volt a régi horvát főváros neve is ... Tenger-Fehérvár, a későbbi Zára.” (Encyclopaedia Hungarica Első Kötet 545. oldal. A harmadik Kötet 589. oldal Tenger-Fejérvár szócikk szerint: A Tenger mellék (Dalmácia) fővárosának ... eredeti neve meghódítójának, Kálmán királynak 1102-ben kelt okiratában.”).

⁸⁹ Klima a 7. lábjegyzetben *idézett mű*.

ahogyan például egy katona elmesélte nekik. Ráadásul e metszeteket az idők során sokat másolták, és a másolások bizonyos változásokat eredményeztek. Ennek alapján, mint láttuk, Siklósi szerint egyértelműen megállapítható, hogy nem lehet "Fehérvár-kérdést" csinálni különböző metszetek eltérő értelmezéséből, ez inkább álvitát jelent, amit hamar leszerel a valóságos összefüggések feltárása.

Az egyik 17. századi metszet például – részletezi Siklósi – ismerője számára nyilvánvalóan nem a Duna mellett ábrázolja Fehérvárt, de tény, hogy aki akarja, a város körüli vizeket úgy is értelmezheti. Viszont hozzátehetjük ehhez, hogy az olasz metszet – ahogy körbefolyja a Duna a várat – mégis magyarázattal szolgál. Nem kell feltétlen Ósbuda tagadásáig ugyanis eljutni Székesfehérvár létének igazolásához. Amint egy másik metszeten a Fehérvár közelében található – már említett – 'Vaczon' városfelirat sem Vácot jelenti Siklósi szerint, mint azt a bírált Turok Margit hangoztatja, és 'Vaczon' felirat alatt sosem nevezték meg Vác városát az oklevelekben, metszeten, egyéb történelmi forrásokban, hanem a név alatt talán Vázsonyt kell értenünk. S mivel a metszeteket több tucat változatban átrajzolták, a később közölt példányokról el is tűnik a háttérben látható település felirat. Viszont ismét azzal egészíthetjük ezt ki, hogy W. Lazius térképén (1556) Vuoczen szerepel, tehát a Vázsony Vason lenne, mint Kanizsa = Knysa (1245), mert a német a c hangot z vagy cz-vel jelöli. Ezen kívül több ábrázoláson megjelenik az állítólagos Duna – folytatja Siklósi – Sárvíz (Sarviz, Sarwicz) felirattal, mint Hans Siebmacher 1663-ban készült rézmetszetén, Karl Gustav Ambling 17. századi rézmetszetén, egy holland 17. századi metszeten, Gaspar Bouttats 1668-as rézkarcán, egy ismeretlen olasz mester 1683-ban készült rézkarcán, Lodovico Mattioli 1685-ös rézmetszetén, egy ismeretlen 17. századi olasz rézmetszeten, 17. századi német rézmetszeten, egy 1688-ban készült, ugyancsak német rézmetszeten, és több más alkotáson is. Ezek a metszetek tehát nem a leghitelesebb források, a fantáziametszetek sorába tartoznak leginkább, azaz katonák meséje alapján készültek, felirataikkal, objektumaikkal, alaprajzi részleteikkel együtt. A megnevezések hitelesek, az épületek léteztek, a hadi események megtörténtek, de az ábrázolások topográfiai igazmondása sajnos sérül. Azaz tudományosan nem elemezhetőek. Bár ezt a megállapítást magát persze a tudományosság igénye téteti meg. Ebben igaza van tehát Siklósinak, de ettől még vannak a Duna (pl. Thonau 1694) feliratú térképek, ábrázolások, ahol a szóbanforgó Ósbudát feltételezzük.

A Szűz Mária tiszteletére szentelt fehérvári prépostsági templomot pedig – folytatja Siklósi Gyula – amelyet Turok Margit királyi bazilikának mond, Biczó Piroska, s őt megelőzően több jeles kutató tárt fel, mint Érdi Sándor, Henszlmann Imre, Kralovánszky Alán. Közltek részletes alaprajzát. Tévedés, hogy csak egyetlen olyan metszetet találtak a kutatók, amelyen ezt az objektumot ábrázolják. Ezzel szemben számtalan metszet és igen sok városalaprajz jeleníti meg a koronázó-templomot. Ezek az ábrázolások összhangban az ásatási eredményekkel, topográfiaileg tökéletesen hitelesítik a templomot, a prépostsá-

got és annak épületegyüttesét, melyeket az ásatásokat végzők számtalan tudományos műben leírtak. A mai magyar régészeti kutatás a mai Székesfehérvárt igazolja koronázó-városként. Sőt a jeles tudományos kutatók leírták, igazolták a mai Fehérvárra igyekvő koronázási menet útvonalát, ceremóniáját és az ünnepek helyszíneit. A régészeti kutatás ott lévő objektumokat topográfiailag szintén beazonosította, amit leletekkel is bizonyított. Nem kétséges tehát, hogy Székesfehérvár királyi székhely volt, oklevelekből tudjuk, régészeti bizonyítékaink vannak rá, történelmi metszetek, alaprajzok igazolják a palota létét, és azt, hogy két királyi szék is állott Fehérváron: az egyik a „királyi bazilikában”, a másik a Szent Péter templomban. Oklevelek írják le azt is, hogy az általunk Székesfehérvárnak tanult városban volt a királyi székhely.

Siklósi Gyula szerint Székesfehérvár középkori színvonala kiemelkedő Európában. A város alapterülete tehát a középkorban nagyobb, mint a korabeli Bécsé vagy Párizs. Az Igrici krónika egyenesen szép városnak nevezi Fehérvárt. Árpád-kori földszintes házakat találtak a külvárosban. A török korból már fennmaradt a tartós anyagból (kő vagy téglá) épült és a fa- és sárházak (vályog) megkülönböztetése. Mátyás király idejében a mérvművek olyanok, mint Európában.⁹⁰ A középkori Fehérvár részei: Belváros, Víziváros, Palotaváros. A Budai külváros a civitas exterior száraz rész, míg a déli rész, a nova civitas mocsaras. A város közvetlen környezete: Észak felé határos Kiskecskeméttel, keletre Nyékkal a Pátkai-tó mellett, Csalával és Noéval, ami ma Kisfalud. Délre Szabadival, ami Szentkirályfölsófalú és Ingoványfalú, melyet véres határviták után a város bekebelezett már az Árpád-korban, Salamonfölsó a mai vasúti közúti aluljárótól kifelé, Győri az előbbitől távolabb, Bial egy mocsárba nyúló földszáv, Szentgyörgy 2, Pentele (Szabadbattyán), Csabja (Tác). Nyugatra: Dús, Battyán 2 (nem Iszka), Szentgyörgy (Iszka egy része), Celény (Sárkeresztes).⁹¹

Siklósi elmondta, hogy az Adria fölött csak 112 méter magasan lévő Árpád-kori Fehérvár jóval nagyobb volt, mint a törökkor utáni. Később készült a várak a belváros köré. Sok a cserép abból a korból és a kőfaragvány. Bár a város más pontjairól származókat is bevitték a királyi koronázó templomhoz. 52 szép templom volt akkoriban. A legmagasabb ponton Kralovánszky Alán középkori földvárnyomot vélt találni. Ez esetleg szemégtödör volt, vagy megtalálta a korai királyi vár előtti árkot — tehát tojás alakú földvár ott nem létezett. A négyszögletű királyi vár falait pedig Siklósi Gyuláék találták meg. Majd ezt félkörössé tették később, és 13. századi cserepek jelzik a pusztulását. Két templom volt ezen a helyen, 11. századi írott források említik a korai királyi várat, ide telepíti IV. Béla a vallonokat — majd lebontják, és ő épít újabbat, az új királyi várat. A Szent Anna kápolna környékén született szent Imre herceg, és tábla volt erről. Itt

⁹⁰ Dr. Siklósi Gyula régész kandidátus: „Középkori és törökkori régészeti topográfia”. *Előadás a Szent István Király Múzeumban*. Székesfehérvár, 2003. október 14.

⁹¹ Siklósi Gyula feldolgozása minderről – akkori (2003. 10. 14.) közlése szerint – kéziratban hever.

volt a Szent Imre templom. IV. Béla középen építette fel a Szent Péter templomot.

Továbbá egyházi és világi erősség egyaránt volt Fehérváron. IV. Béla tehát új várost alapított. Északon és délen is 3–3 utcával. A korai királyi vár polgárvárossá alakult át, és a Dómburg egyházi volt. Ezek maradványai rontották az új utcarendszer kialakulását. De volt préposti palota is a mai püspöki palota udvarán. Volt Dom Kloster, káptalan, ahol a kanonokok laktak a kolostorban, ami temető lett a török korban, és nem volt az rosszabb minálunk sem, mint nyugaton. Volt apszis is. Idriszi emlegeti a piactéri vásárokat, ahová a latinok (vallok) költöztek, akik később a városfalon kívülre költöztek. A Szt. Kereszt templom (Rózsa utca) – káptalani jobbágyok lakóhelye – sírok és középkori városfalak (Güzem Rusztem pasa fürdő). De Prati templom, Szt. Bertalan templom, kereskedők temploma — sűrűn lakott településre vall ennyi templom. IV. Béla után kiépül a város: 3 templom megmarad: Szent Jakab a gyűrűről, Szt. Bertalan, Szt. Péter, amely újabb egyházi központ. Újabb királyi vár és palota épül tehát, és a régi megszűnik. Civitas exterior, a suburbin külváros, melynek török kori neve: budai külváros. Volt 6 Johannita kolostor: Nova Civis Ingris. Városfal és Nova Ville, 15-16. századi rondellák a falakon, 4 templom és koronázó templom és a Szt. Anna kápolna és polgárházak. Sziget (Palotai) kapu, Ingerági kapu (török korban új budai kapu). Budai külváros és déli külváros elpusztul. Palotai és Belváros marad meg. Pluszban mecsetek és fürdők. A királyi vár területe: feltárták, de Dornuth Árpád 1936-os alaprajza pontatlan. Csók utca (Megyeház), Aranykéz utca.

S még Siklósi Gyula előadásából megtudhattuk, hogy a négykaréjos templomnál vastagabb falat talált Kralovánszky Alán – amely a királyi palota része lehetett, – a 15 században városi lakóház volt. Német lakosok a 18. században. Ez lett a mintalakás: konyha, két szoba, majd falusi ház. A 11. században már állt. Később: Henzel kápolna — gótikus elem, de nem a Szt. Anna, nem is a Szt. Péter templom mellékkápolnája. A Szt. Péter templom, a sírok a karéjos templom falában nem lehetnek. Nem Géza és Adelheid sírja az, hanem a későbbi, IV. Béla kori templomhoz tartoztak (félköríves apszissal). Károly János történész leírta, hogy elbontották a szentélyt és a háromhajóssá bővített templomot. Plébániaház falai a templom mellett 14. századi gótikus ablakok a templom mellett. 14. századi gótikus ablakok a mai barokk toronyban. Szent Anna kápolna: legszébb középkori emlék a 15. század legvégén készült. Pálosok ott Mátyás sírkápolna idején.

Oklevelek nem említik a pálosokat, de a török után különböző rendek jöttek, akiknek nem volt kolostoruk korábban. A pálos generális ide telepedett, majd átadta helyét és elment. Előtte: kanonoki ház — ennél fogva gazdag leletanyaggal bír. Sarok armírozás: a városháza alaprajzában mennek a falak tovább. Egybeépítést is mutat. Korai pálos és ferences kolostor volt? Domburg területe a Lakatos – Kossuth, Táncsics utca. Koronázási templom közepén mellékkápolna

sor. Mátyás király címeréről részleteket tüntettek el a törökör után. Káptalan, levéltár, könyvtár, ebédlő itt lehetett — a préposti palotában a bazilikától északra. 1979-ben Kralovánszky Alán feltárta falrészleteit. Dom Capitel volt délre, a Dom Kloster az Országalma alatti jégverem nem római, hanem középkori. Középkori iskola itt lehetett, újabb királyi vár 1601–02-es olasz bástyába beépítve. A Rondellát több helyen megtalálták. A városfal olasz bástyába beépítve a mai banképület alatt, 1601–02-ben építve — ismertette mindezt kiváló előadásában Siklósi Gyula.

A Budai Káptalan

Ezek után még egyértelműbben kiemelkedő Szörényi Levente kezdeményezése, aki előtt célként egyedül Ósbuda, illetve Attila—Árpád vára, városa felfedezése lebegett, annak helye megtalálása, vagyis a város léte hitelességének vizsgálata, bizonyítása. És a hozzá kapcsolódó többi témakör is alapos vizsgálatra érdemesnek mutatkozott. E kérdéskört természetesen az ő könyvéből⁹² foglathatjuk össze a legjobban, illetve az őt megelőzően a helyszínen kutató,⁹³ illetve napjaink helytörténészei⁹⁴ segítségével.

Krónikáink szerint Árpád fejedelem, célját elérvén, Attila városában nagy ünnepséget tartott. Majd az ország tovább gyarapodott és megvédte területi fennhatóságát. Szent István államalapítását az akkori világ elismerte. Árpád fejedelem temetkezési helye nemzedékeken át nem ment feledésbe. Szent István, e nagy elődje nagy tettei emlékére, templomot emelt a fejedelmi lakó- és elmúlási helyen a Boldogságos Szűz Máriának ajánlva.⁹⁵ E köré épült kis település és kegyhely volt Fejéregyháza, ahol a római katolikus egyház bővítésére valószínű Velencei Péter király alapította meg, az előbbitől különböző a Budai Káptalan.⁹⁶

⁹² Szörényi Levente: *Az eltűnt Ósbuda nyomában*. Betemetett magyar múlt c. sorozat. Design & Quality, Budapest. 1996.

⁹³ Főként Noszlopi Németh Péter és Sasvári Sándor kutatásairól van szó: Noszlopi Németh Péter: *Az Árpád-kori Buda nyomai a Pilisben*. Püski, Budapest 1998, Belitzky János—Sashegyi Sándor: *Pomáz. A magyar föld és emlékei*. Anonymus Könyvek, Budapest 1939, Németh Péter: „Romváros nyomán. A Pilisben Attila városa, Vetus Buda?” *Budapest V.* évf. 7. szám (1967).

⁹⁴ Elsősorban Deák Csaba, aki átfogó és kimerítő elmélettel rukkolt elő: Deák Csaba: „Az eltüntetett város.” *Turán. A magyar eredetkutatással foglalkozó tudományok lapja.* (XXXVI.) IX. évf. 2. sz. 2006. április-június 69-88. Deák Csaba: „Eltüntetett városok.” *Turán. A magyar eredetkutatással foglalkozó tudományok lapja.* (XXXVI.) IX. évf. 4. sz. 2006. október-december. Lánszki Imre pedig modern technikai eszközök felhasználásával próbálja azonosítani az egykori helyszíneket.

⁹⁵ Ezt ábrázolja a Képes Krónika, István és Gizella képe.

⁹⁶ A későbbiekben ennek is megvan a déli, óbudai párja a csak a XIII. századtól ismert Fehéregyháza településsel és a (főtéri) banai Szűz Mária Templommal. (Vesd össze: Deák Csa-

Az 1038-as alapítással építeni kezdett épületegyüttes első tagja, a Szent Péter Pál székesegyház a lengyel krónikák szerint 1080-ra épült fel. Ennek prépost volt az előjárója, s az ősi Buda városa királyi, majd királynői tartózkodási hely lett. A tatárdúlásig töretlenül fejlődött, majd újra erőre kapott, de a török uralmat csak romjaiban élte túl. És még ezeket is az osztrák önkény és annak magyar kiszolgálói által értelmezett sajátos hatalmi logika felrobbantással földig rombolta. Felbecsülhetetlen történelmi értékei a mai Pomázhoz és környékéhez köthetők, de ide kapcsolódik az óbudai és aquincumi területnek az azonosítási lehetősége is a kiterjedten értelmezendő ősi Budával, azaz Sicambriával, Etilburggal, Attila városával, Árpád fejedelem lakával, Alt Ofennel és Buda Vetusszal. A Budai Káptalanon belüli Fehéregyháza léte nem zárja ki egyébként egyetlen további Fejéregyháza vagy Fehérvár létét sem, amint azokkal találkozhatunk is ország-szerte.

A témakörrel az elmúlt évtizedben napvilágot látott sok olyan írás, amely a korábbi évtizedekben – tudománypolitikai megfontolások miatt – közölhetetlen volt. Ezek közös felfogása a folytonosság a római kori Szikambria, majd Attila fővárosa, aztán Árpád fejedelem központja, valamint Fejéregyháza és végül az ősi Buda település kapcsolatában. Kiemelkedik ezek közül a múltban Noszlopi Németh Péter és a közelmúltban Szörényi Levente, akiknek a forrásanyagára és módszertanára tehát Deák Csabát is követve most már együtt erősen támaszkodhatunk.⁹⁷

S bár az ősi Budát megelőző három korszak ugyanazon városának története a mondák homályába vész, a Budai Káptalan helyének pontos meghatározásához elengedhetetlenül szükséges a Budai Káptalan történetének ismerete. Mivel a kanonokok káptalani testülete mindig egy székesegyház, vagy pedig szerzetesrendek mellett működött a kanonokok által választott prépost irányításával, a Budai Káptalan esetében viszonylag kis területen – mintegy hálózatot alkotó – több templommal, kolostorral, zárdával kell számolni. És a székesegyházi központ működéséhez szükséges egyéb létesítményeket is építettek, s melléje a kor szokásai szerint kiszolgálókat és mestereket telepítettek, mintegy városmagot képezve.

Mindezek védelmére erődítést, várat is kezdtek itt emelni ekkor. Így a település Buda név alatt megkezdte fejlődését. S bár a krónikák és a korabeli oklevelek szerint jelentős hely volt, pontos helyét e forrásokból ez idáig nem tudták egyértelműen megállapítani, de ennek talán már látjuk az okát: 1. A korai nyomokat délen hiába keresők, mégis kizárólag délre, az óbudai területre képzeltek, tették

ba: „Eltüntetett városok.” *Turán. A magyar eredetkutatással foglalkozó tudományok lapja.* (XXXVI.) IX. évf. 4. sz. 2006. október-december. 170-172.)

⁹⁷ Noszlopy Németh Péter: *Az Árpád-kori Buda nyomai a Pilisben.* Püski, Budapest 1998. Szörényi Levente: *Az eltűnt Óbuda nyomában.* Betemetett magyar múlt c. sorozat. Design & Quality, Budapest. 1996.

és teszik Ósbudát is.⁹⁸ 2. Azok viszont, akik a Pomáz—Budakalász és környéke helyszínt értelmezték, az egész folyamatra további területeket is megengedtek és kutatnak, azonosítanak.⁹⁹ Sőt, a Királyi Erdő intézménye, és az ennek keretén belüli királyi, illetve királyi udvari tartózkodás sajátosságai, azaz a szükséges többszörözések miatti, és az egész országban rendszert alkotva kialakított több Fehérvár kérdését mai napig nem tisztázta teljesen a történettudomány.¹⁰⁰

De ha a török kiűzése utánról származó, a megmaradt épületi és városromokat ábrázoló metszeteket és térképeket módszeresen, azaz részletesen és pontosan összevetjük a korábról fennmaradt oklevéli írott anyagban foglaltakkal, és ezek azonosságait megerősítjük egyéb valóságos, a helyszínrre vonatkozó írásos és térképi anyaggal, valamint a helyszíni feltárt maradványokkal és a helyszíni mai térképi tapasztalati képével, állapotával, – ugyanazokat a tényezőket, szereplőket többszörösen megerősítve és a megerősítetteken kívül egyéb tényeket többszörösen kizárva, mintegy a térinformatika¹⁰¹ rendszerét felhasználva, – akkor már biztosan pontosabb helymeghatározást adhatunk majd.

A metszeteken, térképeken, mivel ekkor már felépült az új Buda, az ősi Buda a következő neveken szerepel: Alt-Ofen, Etilburg, Buda Vetus. És e térképek nem rendelkeznek a mai pontos koordinátákkal, hanem inkább viszonylagosságot ábrázoltak. Így az általunk keresett hely tágabb környezete néhány ilyen térkép alapján: 1) Wolfgang Lazius 1556-ban készült térképén S. Andre és új Buda közé esik Alt Ofen. 2) Tomka–Szászky János 1750-es térképe szerint Wisigrad alatt, a Portus Mogerrel szemben, Ecilburg néven szerepel.¹⁰² 3) Hell Miksa 1772-es térképén a keresett hely a Duna jobb partján, Megyer alatt és Pest fölött van. 4) Marsigli 1741-ben kiadott, Frederik de Wit 1688-as és John Speed 1626-os térképén is a mai Csepel-sziget fölött, Szentendre és új Buda között szerepel.

⁹⁸ Újabban főként Győrffy és a nyomában járók (például Z. Tóth Csaba: „Fehéregyháza.” *Historia* 1999. 1. sz.), de még a napokban Laszlovszky József: „Ósbuda, Ós-Budavár 1” *Várak, kastélyok, templomok. Történelmi és örökségturisztikai folyóirat* 2008. februári számában is csak arra tesz ígéretet, hogy megmagyarázza a következő számban, „az óbudai kutatások értelmezése kapcsán miként magyarázható az Ósbuda elképzelések kialakulása” (11.), és nem magát Ósbuda létét és helyét kívánja végre pontos magyarázattal ellátni. A XIX. századi óbudai feltárások is – érthetően – oda tették Ósbuda létét, és – (már tudjuk, ott miért) reménytelenül – sürgették Árpád-vára és sírja feltárását. (Havas Sándor *Fehéregyház és Árpád sírja*. Lenyomat az Archeológiai értesítő 1882. évfolyamából. Franklin-Társulat Könyvnyomdája, Budapest 1883. Dr. Zolnay Jenő: Árpád vezér sírja. Új nyomokon. Történelmi tanulmány. Kókai Lajos könyvkereskedő és kiadó bizománya, Budapest é. n [1908].)

⁹⁹ És ők a folyamat igen nagy jelentőségű első, ósbudai szakaszát és helyszínét szeretnék első sorban feltárni.

¹⁰⁰ Annál inkább keletkeztek támadások a mai általános felfogás ellen, mint például Bradáké fentebb említve.

¹⁰¹ Azaz javasoljuk ennek a hasznosnak látszó módszernek, eljárásnak az alkalmazását erre a tárgykörre.

¹⁰² Azután Ecilburgtól távolabb, délnyugati irányban, Bezpren előtt van feltüntetve Alba.

Mivel azonban a Budai Káptalan több egységből álló intézményrendszere nem egyetlen helyen, hanem többfelé, mintegy hálózatot alkotva helyezkedett el, és a róla szóló korabeli metszetek csak a káptalani központot, a kőfállal körülvett templomot ábrázolják az ősi Budaként, azaz a Budai Káptalan képviselőjében,¹⁰³ erről a további rendelkezésünkre álló, távlatibb, a nagyobb környezetet is bemutató, de nem térképi rajzokat is figyelembe kell vennünk, ahol már az egész Budai Káptalan szerepel.¹⁰⁴

A közeli képeken tehát a fő téma, a kőfállal körülvett templom kiemelten, a középpontba állítva szerepel, ezért magasabb, mint a távolibb hegyek. A távlati képeken azonban sokkal-sokkal kisebb. A kőfal kerülete csaknem azonos nagyságú, mint a magaslat teteje, és az ábrázolt templomdombi oldalon lejárát (lefolyó vagy vízemelő?) vezet le a Duna-partra. A messzi háttérben pedig az új Budai Vár látható. A közeli képeken ábrázolt templomtorony román stílusú, míg mögötte a templomhajó gótikus. S a templom és az alatta lévő templomdomb magassága kijelöli a Duna vízszintje fölötti 20 méteres magasságot, ahol a valahai konkrét helyszínt keresni kell.

Ez a 120 méteres tengerszint fölötti magassági vonal a Szentendrei-Dunától indulva a pomázi Klissza-dombot, ipartelepét és a Sente tanyát érinti, majd Budakalász, Ezüsthely, Aranyhegy, Óbuda, Újlak felé fut. A domborzat megfelelő együttese csak a pomázi városi teraszokon van meg, ahogy azt Sashegyi Sándor ismertette.¹⁰⁵ A templomdomb mellett másik nagyobb domb van, ahonnan a tájat szemlélvén a rajzokat készítették. Odailenek a háttérhegyek, látszik az új budai panoráma, s van hely a templom mögötti városi romoknak. A templom tehát a mai Sente tanya helyén lehetett, s a körötte lévő romok Budakalásztól a pomázi ipartelepéig és tovább.

E templom tehát a Budai Káptalan egyik korábban fontos egysége volt, amit a Képes Krónika István és Gizella képe mutat. A később jelentőssé vált főtemplomot a Képes Krónika másik miniatúrája 1304-es állapotában ábrázolja. Ez egytoronyú, valószínűsíthetően három vagy négy ablakkal, s a hajó három ablaka boltíves, román stílusú, tehát nem csúcsíves gótikus, mint a késői metszeteken. Az ablakok alatti oldalbejárat arra mutat, hogy a templom kétszintes, azaz már maga is toronymagasságú. A torony, tetején a haranglábbal, olyan tájolású, mint a metszeteken ábrázolt, s ahhoz hasonlóan vastkos, román stílusú.

Az 1355. augusztus 26-án Nagy Lajos király által kiadott oklevél szerint Buda városában a Káptalan s prépostja részére, valamint a klarissza apácák részére

¹⁰³ Lásd: J. van Vianen metszete Jacobus Tollius 1700-as *Epistolae Itinerariae* című könyvéből, Dillich rajza 1600-ból és az 1595-ös Alt Ofen-i hadműveletek képe W. D. Zimmermann 1694-ben Augsburgban megjelent könyvéből.

¹⁰⁴ Dillich másik rajza 1600-ból és Louis Nicolas d'Hallart távlati metszete.

¹⁰⁵ Belitzky János—Sashegyi Sándor: *Pomáz*. Anonymus Könyvek, Budapest 1992. 1. lábjegyzet.

egy-egy fényes templomot építettek, utóbbiakét teljesen újonnan. Ebből az adatból és a Képes Krónika ábrázolásából arra kell következtetni, hogy a préposti templomépítés nagy mértékű átépítés volt egy régi templomból, ahol a tornyot meghagyták, s a hajót gótikussá formálták. De ez már valószínűleg nem a Szent Péter Pál székesegyház volt, amely a mai Sente tanya (Szencsó) helyén állt, hanem a későbbi fejéregyházi, azaz óbudai (főtéri) Szűz Mária templom, a Budai Káptalan akkori legfőbb temploma

Szörényi Levente térképmontázsa¹⁰⁶ az osztrák sereg által – már jóval a török kiűzése után, a Rákóczi szabadságharc ürügyén¹⁰⁷ – megsemmisített magyar várak, erődítések, templomok robbantási térképei közül az ősi Buda ilyen megsemmisítendő stratégiai pontjait mai térképre vetíti. Még ma is elkésérítő érzés megállapítani a négy robbantási pontot, amellyel a Budai Káptalan még megmaradt jelentősebb építményeit felrobbantották. Az egyes robbantási pont a pomázi Klissza-dombi volt, a kettes az ipartelep közepére esik, a hármas robbantási pont fedi a Sente tanyát, a négyes pedig a régi és az új szentendrei út közé, az Óbuda Tsz. üvegházai mögé, Budakalász területére esik, amely terület annakidején még a Duna által körülölelt sziget volt. Emez épületeket tehát a régi metszeti emlékezet, és talán az 1212-es határbejárás leírása megengedi, hogy visszakövetkeztessük, felkutassuk.

Az osztrák kegyetlen hatalmi ténykedésig tehát itt, a Klissza-dombon nem az 1355-ös oklevélben hangsúlyosan új építésüként említett, Lajos király és Erzsébet királynő által épített, a Boldogságos Szűz tiszteletére szentelt későbbi óbudai (főtéri) templom volt a klarissza apácák számára, akik Szent Ferenc női szerzetes rendjét alkották, amint ezt nagy valószínűséggel Deák Csaba pontosította, hanem a korábbi építmény, „a Sicambriai néven említett női kolostor”.¹⁰⁸ Az 1939-es ásatások feltárták a templomot és a körülötte volt zárda alapfalait. A templomon belül egy olyan kisebb templom alapjai is előkerültek, amely valószínűleg a Budai Káptalan alapítása idején épült, vagy esetleg még korábbi keresztény templom volt.

A mai Sente tanya helyén tehát az akkori székesegyház még romos állapotában is igen magas tornya sem kerülhette el a felrobbantást, e szent hely meggyalázását, a megsemmisítését elrendelő osztrák hatalom nagyobb 'dicsőségére'. S három olyan pont van a robbantási térképen, ahová a metszetek ugyanolyan magas tornyokat, épületeket tesznek, mint a prépostsági templom tornya. Belitzky János¹⁰⁹ és Sashegyi Sándor szerint a kolostor területén – a szikambriai

¹⁰⁶ Lásd Szörényi Levente: *Az eltűnt Óbuda nyomában*. Design & Quality, Budapest 1996. 17. oldal.

¹⁰⁷ „Nehogy Rákóczi kurucai felhasználhassák erődítménynek” indoklással, de valójában a történelmi emlékek lerombolása céljából.

¹⁰⁸ Deák Csaba: „Eltüntetett városok.” *Turán. A magyar eredetkutatással foglalkozó tudományok lapja*. (XXXVI.) IX. évf. 4. sz. 2006. október-december. 171.

¹⁰⁹ Beliczky János—Sashegyi Sándor: *Pomáz*. Anonymus Könyvek sorozat, Pomáz, 1992.

részre esve – volt annakidején 'Etele vára', azaz a királyi vár. A korábban még ide képzelt, 1346-tól apácákkal benépesült kolostor tehát délebbre volt, – „a XIII. század elejére a mai Budapest III. kerület vált a Budai Káptalan legjövedelmezőbb birtokává”¹¹⁰ – s az 1355-ös birtokmegosztás miatti határjárás oklevéli pontjaként Szent Klára kolostorként szerepel. Abban az oklevélben a Szent Margit plébániatemplom bővítését említik, ezért a pomázi Klisszán egy másik templom tornya, s az egész itteni korábbi királynéi város, illetve vár szintén fel lett robbantva.

Nyitott kérdésnek tekinthetjük egyelőre, hogy a madártávlati metszeti képeken az ősi Budával szembeni szigeten ábrázolt épületegyüttes, amire II. Béla király 1136-os oklevele utal, amely egy szigetet említ, ahol apácák vannak és a Boldogságos Szűz Mária egyháza, hol is volt valójában, a pomázi Klisszával szembeni szigeten-e, vagy már délebbre. A kérdést az döntheti el, ha kiderül, hogy az a folyamat, amiről Deák Csaba beszél, hogy a Budai Káptalan déli területe felértékelődött, milyen okokból következett be és kiterjedt-e a királyi központ déli bővülésére. Mert IV. Béla 1227-es oklevele a szigeten Szent Mihály egyházat is említ. Ugyancsak őneki 1245-ös oklevele Nyulak Szigeteként (Insula Leporum, ami eredetileg a 11. században még Insula Leprorum volt) említi a Szent Mihály kolostort, amely a templomhoz kapcsolódhatott, és az ott lakó premontrei szerzeteseket.

Ugyan e szigetet IV. László király 1279-ben Boldogságos Szűz Mária szigetének nevezi, s utal a ferencesek itteni kolostorára is, valamint említi az ott lévő intézményekhez tartozó kerteket. Szintén említi az Ispotályos Keresztesek Várát, és az esztergomi érsekség várát és tornyát a hozzá tartozó házakkal együtt. Ennek az érseki várnak a pontos helyét 1285-ös oklevél a sziget felső részére teszi. III. András király 1294-es oklevele említi még a sziget felső részén egy tornyot és várkastélyt is, a Tengurdi nemesek birtokában. A Győrffy-féle értékelés mindezt már a későbbi Margit-szigetre helyezi.¹¹¹ Noszlopi Németh Péter viszont még a pomázi szigetre teszi a keresztes istápolyosok leprakórházát is.¹¹² Ő ugyan művében Ósbudát a Pilisbe, illetve Esztergom—Dömös mellé helyezi, de elévülhetetlen érdeme, hogy Ósbudával kapcsolatban szinte teljes okleveles forrásanyagot közölt egészben vagy kivonatolva.

A szigeten, vagy szigetekeken volt tehát számos épület: két női kolostor, egyik templommal, aztán két férfi kolostor, egyik templommal, és egy vár istápolyos keresztes kórházzal, valamint két megerősített vártorony vagy várkastély. Mivel azonban a magyar történetírás máshová helyezi Ósbudát, a régészet nem is kere-

¹¹⁰ Deák Csaba: „Eltüntetett városok.” *Turán. A magyar eredetkutatással foglalkozó tudományos lapja.* (XXXVI.) IX. évf. 4. sz. 2006. október-december. 166.

¹¹¹ Győrffy György: *Pest-Buda kialakulása – Budapest története a Honfoglalástól az Árpád kor végi székvárossá alakulásig.* Akadémiai Kiadó, Budapest 1997. 1. sz. ábra.

¹¹² Noszlopi Németh Péter: *Az Árpád-kori Buda nyomai a Pilisben.* Püski, Budapest 1998. 71–78.

si, nem is kutatja ezt a hatalmas rom-együttest, amely európai viszonylatban is egyedülálló, a magyar történelemben pedig szinte felbecsülhetetlen értéket jelent. És aztán eme több egyházi létesítmény megléte együtt igazolja, hogy itt valóban káptalanról van szó, a hozzá tartozó szükséges létesítményekkel. Ezek után azonban az eddig bemutatott épületek, épületegyütteseken túl más bizonyítékok is rendelkezésre állnak, így a környező helyek – bár az eddigieknél kissé pontatlanabbul – szintén azonosíthatók.

A Pilis, történetileg a Visegrádi-hegység és a szűkebb értelemben vett Pilis, a középkorban a király személyes tulajdona volt. A hagyomány szerint 1000 körül, amikor a magyar királyság létrejött, a király egyszerűen kisajátított minden lakatlan területet, így a nagyobb erdőségeket is szerte az országban. Utóbbiak már 1200 előtt "erdőispánságokká" alakultak. Szervezetileg ez az erdőispánság átmenet a hagyományos vármegye és a magánuralalom között, de gyakorlati működéséről szinte semmit sem tudunk. Ennek oka, hogy a középkori Magyarország királyi levéltára nem maradt fenn, így minden a király gazdasági hatáskörébe tartozott terület homályba burkolódik. A 15. és 16. századtól lennének adatok, de addigra az erdőispánságok teljesen átalakulnak, eltűnnek, s mint a Pilis, nemesi megyévé lesznek. A középkori erdőispánság nem egyetlen hatalmas és összefüggő erdő, hisz a Pilis is tele volt településekkel és az ezekhez tartozó szántóföldekkel. Az ott lakók részint földművelők, részint erdőóvók voltak ("királyi jog" védők) és egyéb, vadászattal kapcsolatos szolgálatra kötelezett népek. Az erdőispánság adta a terület közigazgatási keretét, de a területe követhetetlen, mert mindössze egyetlen oklevél bizonyítja, hogy létezett egyáltalán. A földön követhető határokkal való létezését egy 1274-es határjárásból ismerjük, amely említi az utat, amely elválasztotta egymástól Piliscsabát és a Pilisi erdőispánságot. Régebben sok település volt, kevés emberrel a Pilisben és közvetlen környékén. A régészek bejárva a környék helyeit, számos település nyomait fedezték fel, melyeknek semmi írásos nyoma nem maradt. Ha a Pilisvörösvári-árok északi felét is a Pilishez számoljuk, akkor 100 középkori település nyoma található, míg ma összesen csak 20 falu van ugyanott. Persze a középkori települések nem mind egyidőben léteztek, de ez a különbség igen nagy. A 100 településből 37 nevét ismerjük. A többi 63 mutatja, mennyire téves képet ad a középkori Magyarországot vizsgálva kizárólag az írásos anyagra támaszkodni. Az oklevelekben nem szereplő települések nagyságát, jelentőségét nehéz meghatározni, de kiderült, hogy az Árpád-kor végére megállt az őket létrehozó lendület, s a 14-15. századra kb. 30 falu maradt, amelyek hosszabb-rövidebb időre mind elnéptelenedtek a török uralom alatt, kivéve négyet.¹¹³

A középkori Pilis egyik legfontosabb jellegzetessége a szerzetesek jelenléte. Négy erdei monostorral számolhatunk: a kékesi (ez ma Pilisszentlászló), a szent-

¹¹³ *Index.hu Fórum: „50000 éves írásbeliség”* c. téma vitájában álneveken résztvevők hozzászólásai alapján, nekik az adatokat köszönve
http://forum.index.hu/Article/showArticle?na_start=0&na_step=30&t=9119978&na_order

léleki és a szentkereszti pálos, valamint a Szentkereszt melletti ciszteri monostorral. Utóbbi magyarázata: amikor 1700 körül ismét megtelepedtek itt az emberek az elpusztult falvak helyén, a Szentkereszt mellett látható romokról azt hitték, hogy azok a pálos kolostor nyomai, így nevezték el a mai falut Szentkeresztnek. Békefi Remig fedezte fel, hogy a középkori szentkereszti pálos kolostor romjai a mai Kesztlőc melletti Klastrompusztán találhatóak. Mind a négy monostorban a szerzetesek egyszerre éltek távol a világi hívságoktól egy erdő mélyén, ugyanakkor egynapi járóföldre a királytól és az Esztergomi érsektől. A ciszterciek a világtól való elvonulást és a lakatlan és terméketlen helyek meghódítását hivatásuknak tekintették, amire a Pilis kiváló terep volt. Az ásatások szerint az apátság helyén korábban is volt valamilyen település. De a kutatások semmilyen erdőirtást nem mutattak részükről, hanem a pilisi ciszterciek bevételi forrásai privilégiumok voltak, mint a pozsonyi vám egyharmada. Ipari tevékenység nyomai is fellelhetők az apátság környékén, amihez tűzifa kellett. A ciszterciek használták az erdőt, de olvasztókemencéikkel nem irtották ki. A pálosoknál se lehet a megélhetéshez szükségesen túl erdőirtást kimutatni, és ők is korábban lakott helyeken telepedtek meg. A rend krónikása, Gyöngyösi Gergely 1500 körül írja, hogy a tizenharmadik század közepén Özséb esztergomi kanonok fogta össze a Pilisben élő remetéket (néhány Szentlélek környéki barlangban tényleg találtak rájuk utaló nyomokat), és ő alapította Szentkeresztet, amely körülbelül félúton van a ciszteri apátság és Esztergom között. Szentléleken és talán Szentlászlón is királyi vadászházból lett a monostor a tizenharmadik század végén. Bár a Pilis már az erdőispánság megalakulásával is sokat veszített királyi vadász hely jellegéből. Az Árpád-kor végére a királyok máshol is az országban a kihasználatlan vadászházaikat szerzetesek rendelkezésére bocsátották. Am a környező erdők a király kezén maradtak, és védelmet élveztek, mert a 14-15. században komoly jövedelmet jelentett az erdő. De a török kor teljesen feldúlta ezt a rendet. Számos területen Európában a török megszállás nem sokat változtatott a megszokott életen, de a Pilis nem ezek közé tartozik. A Török Birodalom éke Magyarország testében állt meg, egészen pontosan a Pilisben. 150 év idegen uralom 150 év folyamatos csatározást jelentett. Azt a területet, ahonnan kivonultak az emberek, 50-100 év alatt teljesen visszahódította az erdő, és nem tudjuk hány ilyen hely van.¹¹⁴

Egy ökológus mérnök, Lánszki Imre szinte belebotlott azokba a romokba, melyekben felfedezni véli a régóta keresett Attila nagykirály és Árpád nagyfejedelem azonos várát és városát.¹¹⁵ Úgy gondolja, hogy ha hitelesek a rendelkezésre álló korabeli metszetek, ha ügyesen faggatjuk a köveket, s ha jól értelmezzük a légi felvételeket és NASA-hőtérképeket, – mindezeket és a turistatérképet

¹¹⁴ http://forum.index.hu/Article/showArticle?na_start=0&na_step=30&t=9119978&na_order fórumi vitaadatok alapján.

¹¹⁵ Attila vára előkerült, adta hírül a *Demokrata* 2002. március 29-i száma a Magyarország rovatban.

megfelelő léptékben egymásra rakva, – akkor meglepő átfedéseket kapunk, s több mint valószínű, hogy szenzációs felfedezés kapujában állunk.

A több térkép és vázlat ugyanis pontosan fedi egymást. Ezért úgy tetszik, állítja, hogy megtaláltuk Szikambriát, azaz Ósbuda várát, Attila király és Árpád nagyfejedelem egykori székhelyét. Amely ősi vár kérdése eleddig a tabutémák közé volt sorolva, hiszen bizonyos mondai források szerint korábban sokáig itt élt, Szikambriában Paris királyfi és Trójából menekült környezete, amit a tudósok kevésbé tartottak bizonyíthatónak. Ám Szikambria a Tarih-i Üngürüşben és a Madzsar Tarihiben, a törökre fordított két magyar krónikában is többször szerepel.¹¹⁶ Más magyar krónikai hagyományból merítve a Csaba trilógiában Arany János szintén említi Szikambriát a hun vezérekkel összefüggésben.¹¹⁷

Határbejárások kettős olvasata

Az eddigiekkel összefüggésben az 1212-es II. Endre, 1355-ben Nagy Lajos és 1524-ben II. Lajos király által kiadott okiratok alátámasztják a feltevéseket, levezetéseket. Ezek az iratok a tulajdonjog tisztázásához készültek, s határbejárás során, a helyszínen rögzítik a tulajdoni határokat, s így a bejárás útvonalát is, hozzáértő meghatalmazottak bizottsága részvételével. A határjeleknél megmegállva, vizsgálódva napi 15–20 kilométert járhattak be, a kiindulástól legfeljebb 8–10 kilométerre eltávolodva, ha ugyanazon az úton jöttek vissza, s még kevesebbre, ha körsétát tettek. Ám több tényező miatt itt a kutatás ketté válik, az eddigivel azonos megállapításokra, és ezektől eltérőkre. Az érdekesség, hogy ugyanaz a személy – Deák Csaba – volt kénytelen mindkét értelmezést végiggondolni, ami arra utal, hogy a szűkszavú határbejárási jegyzőkönyv latin nyelve és annak fordítása, az azóta eltelt hosszú idő, és az elnevezési szokások azonos-sága nehézségeit szintén csak azzal győzhetjük le, mint az egész Fehérvárkérdést, ha sokkal nagyobb léptékben gondolkodunk róla, és valamiképpen mó-

¹¹⁶ A trójai "várnak egy padisahja volt, akit Paradisznak hívtak. Ennek a Paradisznak volt egy fia, akinek Firanko volt a neve. Amikor atyja, Paradisz elfoglalta a trónt, Firanko egy csomó katonával elindult Panonijja tartományába... Egy nap a Duna folyó partján egy hegy tetejére értek, mely Szikan néven volt ismeretes... Azután, mivel Firanko azt a várost a Szikan hegy tetején építette fel, mert annak a hegynek Szikan volt a neve, azt találta megfelelőnek, hogy a városnak Szikamberijja nevet adja." (Mahmud Terdzsüman: *Magyarország története. Tarih-i Üngürüş vagyis Üngürüş története. A magyarok története. Tarih-i Üngürüş. Madzsar Tarihi* című, Blaskovics József fordította kötetben. Magvető Könyvkiadó, Budapest 1982. 96-97.) "444-ben az említett Attila király a Némce tartományokat dúlta el, de közben Szikamberija nevű városban százhuszonnégy éves korában, királyságának negyvennegyedik évében a sors kifárasztotta és meghalt." (Az 1740. évi Névtelen: *Magyar Történet. Macar Tarihi vagyis Madzsar Tarihi. Uo.* 438.) E kötetben az elő- és utószó felsorolja ama kételyeket, amiket a történészek ezeknek a közléseknek a forrásértékét illetően hangoztattak.

¹¹⁷ Az Első rész Második énekében.

dot találunk arra, hogy mindkét értelmezést felhasználjuk, a kettőt összekapcsoljuk.¹¹⁸

Fontolóra kell tehát vennünk azt a lehetőséget, hogy mindkét olvasat, ha nem is egyszerre igaz, de annak háttérében olyan szintű gazdagság áll a mi középkorunkból, amit – az ilyen célú mesterkedések eredményeképpen – elképzelni sem tudunk. Ezt alátámasztják Dávid Katalin kutatásai¹¹⁹ is, mint aki ötven évnél is hosszabb ideig kutatta a magyarság és a kereszténység kapcsolatát. Eközben szerény maradványokból, eredeti formájában megmaradt emlékekből, gyér írásos anyagból és a népi emlékezetre épülő hagyományokból rekonstruálta a középkori elpusztult templomaink emlékét, s arra az eredményre jutott, hogy a ma ismert középkori templomoknak eredetileg hét-nyolcszorosa állott. S ezenközben még feltárta a keresztény ikonográfia általunk való gazdagítását is, a sajátos magyar megoldásokat, hiszen – mint hangsúlyozza – népünk úgy lett kereszténnyé, hogy értékeit nem tagadta meg, hanem átemelte a kereszténységbe, mintegy megkeresztelte. Ez a hét-nyolcszoros templom többlet pedig továbbá hihetetlen nagy teljesítményt mutat abból a korszakból a templomépítés komplex művészetében is. Ez fejlett ötvösséget jelent, a textíliák magas szintű elkészítését, a kő- és fafaragásokat, a megfelelő plasztikát, a korszerű festészet, valamint a könyvművészet jelenlétét, mert ez mind-mind szükséges volt a templomok létrehozásához, és bennük az egyház, a liturgia működtetéséhez. S ha Dávid Katalinnak Zala megyei kutatásokkal sikerült ezt az eredményt bizonyítania, tehát valójában a magyar nyelvterület szélén, mennyivel inkább igaz lehet mindez az ország közepével, irányító központjával, fő helyével kapcsolatosan. Azaz a nyolcszoros templommennyiség ismeretében már sokkal bátrabban képzelhetjük el, hogy az a sok, csak sejtett egyházi épület, intézmény valóban létezett a Budai Káptalan régi területén.

Megállapítható hát az első olvasatban, hogy 1212-ben az ősi Budáról mentek nyugat felé Hévízre és Pilis-hegyre, majd visszafordultak Megyerhez (két Pazanduk falu) és a Dunához tértek. Attila és Árpád Budájával a magyar krónikák által is összefüggésbe hozott hévizek, illetve itt Hévíz tehát a mai Szelistyén nyugatnak menve az Oszoly-tető alá tehető, a Dera patakba ömölve. Ha a Pilis-hegynél visszafordultak, akkor a mai Meselia mögötti Orlovác—Kő-hegy alján értek a Megyer nevű faluhoz. Említenek még a környéken két Pazanduk falut, s

¹¹⁸ Feltűnő tehát hogy, két egymás utáni számban jelent meg a szerzőtől egymással ellenkezőnek mondott, szerintem egymást kiegészítő elképzelés: Deák Csaba: „Az eltűntetett város.” *Turán* (XXXVI.) IX. évfolyam 2. szám 2006. április-július, 69-88. Deák Csaba: „Eltűntetett városok.” *Turán* (XXXVI.) IX. évfolyam 4. szám 2006. október-december, 160-179.

¹¹⁹ Dávid Katalin: "A kereszt mint jel és ereklje az Árpád-kori Magyarországon." *Vigilia Online* (2003). <http://www.communio.hu/vigilia/2003/8/david.htm> Dávid Katalin: "A magyar ikonográfiai kutatás problémái." *Ipolyi Emlékkönyv*. Budapest, 1989. Dávid Katalin: *Az Árpád-kori Csanád Vármegye Művészeti Topográfiája*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974.

mindhárom lefut a Dunáig. Hell Miksa 1772-es térképén Moger–Megyer Ecilburg–Ősbudával északról határos. Azaz mindezt Pomázra és Szentendrére értve, igazolják egymást a régi adatok, mert a két Pazanduk falu a Kő-hegy és Megyer, azaz Szentendre közé tehető. A korai Duna pedig beöblösödött a hátsó szentendrei út alatt, ahol a Sashegyi–Beliczky-féle városi teraszok, a Klissza északi oldala található. Az első olvasat helyességét gyengíti a mai pomázi hévíz vagy termálvíz hiánya, bár e természeti jelenség különböző okokból eltűnhet. Például eltűnhetett a Duna medrének szabályozásakor, földrengések miatt, és a nagyfokú közeli bányaműveléssel, mint ami Pilisvörösvártól Dorogig megvalósult. Geológiai törésvonalak, karsztvizek pedig igazolják létét. A Dera-patak ilyen törésvonalban fut, s karsztvíz jelenlétére utaló barlangrendszer van Pomázon.¹²⁰ Ugyanakkor figyelni kell a rókahegy hévíz képződményeire is. A „hévizek fölött” kifejezés jelentheti azt is, hogy attól földrajzilag feljebb, tehát északra.

1355-ben kelet felé indultak, azaz most már a második olvasat szerinti Óbudáról át a Dunán a Nyulak-szigetére, s elérve a Szent Klára kolostort, nyugat felé visszatértek a Dunán átvágva, s a partján lefelé haladtak Szent Jakab apostol falujának Szent Jakab templomáig. Akkor átmentek az Újbudáról Ósbudára vezető úton, aztán északra, majd kelet felé fordultak, s átmentek a Boldogságos Szűz Fehéregyháza felé vezető úton, és Fehéregyháza körül elérték az esztergomi utat. Ezen átmenve, azt kétszer is oda-vissza keresztezték. Utána hegyeken át elérték Megyer falu határát. Következett a Szentlélek-templom keresztéseinek a malma, a Szent Ferenc rendi szerzetesek Kúriája, ami a Boldogságos Szűz Fehéregyházára néz. Aztán ismét a Fehéregyházához vezető országút, a Duna-part, s folyón átmenve a Nyulak-szigete, s végül a lerombolt vár felső része.

Bizonyos tehát, hogy több hely és elnevezés kettő itt, mint például a Nyulak-szigete, amely a panoráma képeken láthatóan még az ősi Budával szembeni szigettel azonos, de nem azzal, amit az oklevelek Boldogságos Szűz szigetének és Budai-szigetnek is neveznek. S perdöntő, hogy az itt található, a 4. számú osztrák robbantási pont az első olvasatot igazolja, amelynek a létét Szörényi Levente térképmontázsa is bizonyítja, míg a későbbi határbejárások már nem ide vonatkoznak, a második olvasatot igazolják. A szigeten található Szent Klára kolostor eredete még ismeretlen, de 1376-os oklevél említ egy apácát a Boldogságos Szűz szikambriai kolostorából, amely viszont a mai Klissza. S a Szikambria itt olyan konkrét helynév, amit nem krónikáink említenek. Ugyanakkor világos, hogy tartozhatott egyidőben mindkét hely a Budai Káptalanhoz.

A szigetről visszatérve Szent Jakab apostol falujának templomához délkeleti irányt tartva érkeztek. E templomról írja Pauler Gyula, hogy 1269-ben IV. Béla király átadta a veszprémi püspöknek, amit a papság nagyon ellenzett. Pauler Újlakra teszi a templomot, pedig forrásai a budai Felhívíz közelében emlegetik.

¹²⁰ *Pomázi Polgár*, a Pomázi Önkormányzat lapja, 1999. decemberi szám.

Így ha a templom Újlakon volt, csak akkor fért bele e hely messzesége miatt az 1355-ös határjárásba, ha a hozzá tartozó falu nem Ósbuda alatt, a szigettel szemben volt. A budai Felhévíz pedig így tényleg lehet még az 1212-es bejárásnál feljegyzett Hévíz is, de távoli, nem közeli tájékozódási pontként. A templomot Pauler még 1298-ból, III. Endre királyhoz kapcsoltnak is említi.¹²¹ Így itt tehát a mind az első, mind a második olvasatot egyaránt lehetővé tehető adatokat látunk.

A második bejárók tehát az északi irányt követve aztán a Boldogságos Szűz Fejéregyháza felé vezető utat keresztezték, s ekkor Fehéregyházát elkerülve elérték az esztergomi utat, és többször keresztezték. És utána elérték a Szentlélek templom kereszteseit malmát, akik ugyanahhoz a gyógyító rendhez tartoztak, mint szigeti testvéreik. 1187-ből II. Orbán pápához kapcsolódó oklevélben szerepelnek. A szentlélek ispotályos egyházat 1510-es oklevél is említi, s a Budafelhévízhez kötött tavat ezen egyház alá helyezi, mely tó kialakítását a környék domborzata lehetővé teszi. Ispotályos, azaz gyógyításra szolgáló épületek is voltak itt tehát, s még lejjebb hévízi víztározó, s több malom. A dél felé haladó határbejárók elérték a Ferenc rendi testvérek Kúriáját, melynek kapuja a Boldogságos Szűz Fejéregyházára nézett. A kúria tehát nem azonos a mai pomázi kastély és a Wróczy út közé tehető, s a II. Béla király 1193-as oklevelében szereplő Szent István király fehéri egyházi vendégházával, mely építését Martiriusz esztergomi érsek kezdte, de halála miatt nem tudta befejezni. A bizottság ezután átment a Fehéregyházához vezető országúton, s itt említenek egy vár előtti árkot, ami a klarissza apácák kolostoráé lehetett. E kolostornak nincs is korábbról való említése. Vissza a Budával szembeni Nyulak-szigetére egy öbölnél történt az átkelés a Dunán, a sziget felső részére, ahová később lerombolt két megerősített hely tehető.

Az 1524-es bejárásról csak egy feljegyzés-részlet maradt. Ez a Szent Jakab templom felső részétől, az Újbudáról Óbudára vezető út mellől indult. Az úttal északnak fordultak, majd egy völgyön menve, hosszabb út után keletnek tértek. A Dicsőséges Szűz fejéregyházi temploma felé tartó úton a templom felé haladunkban elérték az Esztergomba menő hátsó utat. És itt még pár nem tisztázható helynevet említ az oklevél.

A második olvasatot az óbudai gazdag leletanyag megerősíti, amit a római kori emlékek is gazdagítanak.¹²² Az egész rejtély megoldásához tehát az visz

¹²¹ Pauler Gyula: *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt* (1984. reprint) c művében.

¹²² Ezt e területet a 19. század végi és a 20. század első felében készült tanulmányok tekintették át ebből a szempontból, mint például: Havas Sándor: „Fehéregyház és Árpád sírja.” *Különlenyomat az Archeológiai Értesítő 1882. évfolyamából*. Franklin-Társulat Könyvnyomdája, Bp., 1883, Honéczy Aladár: *Árpád sírjának kutatása*. Németh József könyvkereskedése, Budapest, é. n. [1911 vagy 1912]. Vö.: Dr. Zolnay Jenő: *Árpád vezér sírja. Új nyomokon*. Kókai Lajos könyvkereskedő és kiadó bizománya, Budapest, é. n. [1908].

közelebb, ha nem kettős, hanem hármas lépcsőzetességben gondolkodunk, azaz Buda előtt volt Óbuda, azelőtt pedig Ósbuda. Így a két korábbi helyszín épületei, műtárgyai és ezek emlékei egyaránt helyet kaphatnának, és megoldódna az a nem kis probléma is, hogy az óbudai helyszínre semmiféle Attila városa és Árpád vára rommaradványok nem mutatkoztak eddig. És ezzel összesimulnának azok az elképzelések is, amelyeket a két néhai kutató, Noszlopy Németh Péter és Sashegyi Sándor, valamint Szörényi Levente, és most Deák Csaba elmélete felmutat (és Lánszki Imre őket feszegeti). Mindegyiküknek vannak elévülhetetlen érdemei a helytörténeti, kódexi, oklevéli és ábrázolási kutatásokban, az összefüggő helyszínek kitágításában a Pilistől a Duna-szigetéig, és Szentendrétől Újlakig.

A Boldogságos Szűz Fejér Egyháza, Árpád Fejedelem Laka, Atilla Városa

A két oklevélben említett hely, a Dicsőséges Szűz Fehéregyháza, illetve Fejér temploma nem látszik az ősi Budától elkülönült helységnek lenni. A mai pomázi központ szélén, háttal a Kő-hegynek állhatott, a hátsó esztergomi út túloldalán, mely túloldal ma a falu közepére, a Meselia-hegy felé esik, mivel az első határbejárás is az ősi Budáról indult. Így a Szent István alapította templom és a köré épült Fehéregyháza a mai főútnál lehetett és a Duna felé nézett. Történelmi tény, hogy Szent István sok templomot alapított, s ez lehet azok egyike. A krónikaírók azonban különös áhítattal kiemelve említik az egyik templom Szent István általi alapítását, amely a Boldogságos Szűz Máriának ajánlott fehéregyházi templom, s Árpád fejedelem halálának helyén épült. Árpád fejedelem temetési helyét pedig, Attila király városában, kőmederben aláfoló patak forrása fölé helyezik.

Az eddigi módszeres összevetést alkalmazva megállapítható, hogy a pomázi több, a hegyekből eredő vízfolyás közül kettő jelentős. Egyiket, a Susnyár-patak, s ennél nagyobb a másik, amely az első határjárásnál említett Oszolyatető-alji Hévíztől lefelé, jobbra Alhévíz, felfelé, balra Felhévízként ismert. A felülső szakasz a Pilisből lejövv több hegyi patak egyesüléséből alakul, melyek egyike a Holdvilág árokból lefutó, ma is kőmedrű patak.

A szóban forgó Szent István alapította templom és a későbbi Budai Káptalan főtemploma összehasonlításánál utóbbi helyét a későbbi bejárásokból ismerjük, s ennek formája a Képes Krónikából ismert. Előbbire viszont csak a Képes Krónika alapján következtethetünk. Abból a jelenetből, amelyet a következő aláírássú kép ábrázol: *István és Gizella. A Boldogságos Szűz fehéregyházi templomának megalapítása.*

A Képes Krónika egy másik miniatúrájáról – amely a pápa, Anjou Károly fő támogatója 1304-es a Vencel-párti budai papok általi kiátkozását ábrázolja – megállapítható, hogy a Káptalani templom átépítés előtti állapota nem azonos a

Szent István alapította templommal. Egyértelmű a képek alapján, hogy a kéttornyú templom kis egyablakos hajóval nem azonos az egy tornyú és nagyobb, három ablakos hajójával.

Tehát a Budai Káptalan területén, Fehéregyházán volt egy különálló templom, amit Szent István alapított, melynek helye a mai Pomáz falu közepén, a katolikus templom, illetve a kastély táján volt. Tapasztalati tény, hogy a szent helyek megmaradnak ugyanannak, tehát a mai katolikus templom is őrzi a szent hely folytonosságát. Az első jelentősebb utalás erre a templomra III. Béla király 1193-as oklevelében van. Viszont mivel „II. Endre 1212-ben kiadott oklevelében Fehéregyháza a tájékozódási és határpontok között nem szerepel”, és Nagy Lajos 1355-ös „oklevél határjárási része Fehéregyházát már tájékozódási és határpontként jelöli”, ez mutatja a változást a helyzetében, sőt a helyében is. Így az 1376-os oklevélben a Boldogságos Szűz Egyházát plébániának mondják, azaz a kegytemplom jelentősége megnőtt. 1389-es oklevél pedig a Fehéregyházáról a zárda felé folyó bővizű patak adományozásáról ír, valamint 1401-es oklevél plébánia templomként említi. 1413-as oklevél Fehéregyházát szőlőhegy alattinak mondja, amely hegy a mai Meselia lehet is lehet, és akkor ez még az első helyszínre vonatkozik, az akkor eladott szőlő az ősi Budához tartozik, mialatt a vevő újbudai mivoltát az oklevél kihangsúlyozza. 1421-es oklevél szerint Fehéregyházánál a Hévíz patakon malom van, ami a mai Huszár utcától a Fő tér felé futó derékszögű Dera-pataki szakasz lehet, és az ősi Fehéregyházára utalhat, mivel 1425-ös oklevél is hegy alattinak mondja Fehéregyházát. 1439-es oklevél szerint pedig Fehéregyházán túl is vannak káptalani részek, azaz ő is belül van a Káptalanon, s ez szintén lehet a két Fehéregyháza jelzése. 1441-es oklevél a mögötte lévő szőlők okán egyenesen "szőlőhegyi" Fehér Szent Szűz Mária-plébánia egyháznak mondja, utalva van az ősi Budáról a Fehéregyházára vezető útra, ami esetleg ismételt két Fehéregyháza megkülönböztetését jelentheti.

Mátyás király 1480. augusztus 20-ai oklevele az ősi Buda városát, amely a Nagy Lajos király által elvett területen épült, magáénak mondja, s azt a királyi udvartól egy mérföldre, a mai UVAG területére teszi. Mérföldként 1,8 kilométert számolva, e távolság a pomázi iparteleptől Pomáz közepéig éppen megvan. De ekkorra már megszűnt a templom plébánia lenni, viszont Szűz Mária ünnepi zarándokhely lett. Helyét is ez az oklevél a hegyek alján a puszta mezőre teszi. A körötte volt falu is elnéptelenedhetett, ha egyszer a király kéri a pápa engedélyét a Szent Pál remeteszerzetesek behelyezéséhez. Mikor is a pálosokról van szó természetesen.

És mivel Fehéregyháza és a Budai Káptalan-i templom olyan közel volt, Mátyás király az elhelyezésen túl azt is kéri a pápától, hogy az óbudai prépostság régi templomának köveit Fehéregyháza átalakításához felhasználhassa. Hiszen mivel e Szent Péter Pál székesegyházat az Anjou korban vaskos román stílusából karcsú gótikus stílusúvá teljesen átépítették, az átépítés után sok kő megma-

radhatott. Vértessy György hivatkozik¹²³ IV. Sixtus pápa 1482. IV. 24-ei oklevelére, amely kiközösítés terhe mellett utasítja a pálosokat, az akkor leromlott állapotban lévő kegytemplom elfogadására. S ezután valamikor tehát építkezés kezdődhetett, mert II. Ulászló 1494-es oklevélben, mely szerint a kegytemplom Óbuda, azaz az ősi Buda felett fekszik, engedélyt kér a pápától a templomnak Szent Pál első remete szerzetesek monostorává emeléséhez. Ekkorra fejeződhetett be ugyanis a Mátyás által, 1480-ban kezdett építkezés, a templomnak kolostori szárnyal való bővítése. S végül 1510-es oklevél szintén Óbuda felett alapított Fehéregyházát említi.

Ezek után, e különböző korú és tartalmú oklevelek alapján joggal jelenthető ki, hogy a Szent István király által alapított Boldogságos Szűz fehéregyházi Árpád nagyfejedelem emléktemploma a mai pomázi római katolikus templom szűk környezetében volt. S akkor itt kellett lennie a közelben Árpád nagyfejedelem lakóhelyének is. Mert hiszen az emléktemplom a magyar hon- és államszervező Árpád nagyfejedelem életének és halálának színterét jelképezte. Ennek helyszínével az Árpádtól jogfolytonos hatalommal bíró Szent István király, valamint az e hatalmat alapító Árpád nagyfejedelem Kárpát (azaz Gyűjtő)-medencei új hazájában eltöltött élete, majd végül halála helyszínének nagy jelentőségével a legjobban tisztában volt. Amint azt a krónikáink is megerősítik.

Hiszen a Kárpát-medence már igen régóta gyűjtője, gyűjtőhelye volt a ma magyarnak nevezett népeknek. Innét van az elnevezése: Kárpát, mely régebben használt szavunk, s jelentése éppen gyűjtő. Aztán a fogalomból tulajdonnév lett, melynek eredeti jelentését egy időre elfeledtük, de már újra ismerjük. Ennek szent központja volt a nagyfejedelemi lakóhely, melynek kisugárzása Árpád halálával nem szűnt meg, amint azt Szent István gondoskodása mutatja.

A helymeghatározás teljességéhez azonban szükséges még néhány, oklevelekben szereplő helynév tisztázása. Az ősi Budát tehát a németek Etselburgnak, Attila városának nevezik,¹²⁴ s a krónikáinkból ismeretes, hogy Árpád nagyfejedelem Attila király városába vonult be. Attila székhelye pedig a már a római korból ismert dunai átkelőnél lévő város, Szikambria volt. Így aztán közel kétezer éves helyről van itt szó, amit az első határjárásból azonosítottunk, mégha a második már nem is erre vonatkozik. Szikambria neve azért maradhatott fenn kétezer évig, mert az ott lakó közösség végig a helyi pontos, részletes tájékozódásra használta egy bizonyos területtel kapcsolatosan.

S mint láttuk már, 1376-os oklevél a Boldogságos Szűz szikambriai kolostort kifejezetten a mai Klissza-dombon említi. 1315-ös oklevél szerint Szikambria mezeje a mai Susnyáron volt ispotályosok malma melletti. 1528-as adat szerint Szikambria vize, a mai Susnyár-patak, a folyón lévő malmokat hajt.

¹²³ Lásd: Vértessy György: „Gondolatok Árpád fejedelem sírjáról.” *Pilis*. Napmadár füzetek, é. n, h. n.

¹²⁴ Am késői nyugati térképeken a mai Óbuda és Buda helyén is szerepel Etselburg.

1533-as oklevél szerint a királyi Buda fölött fekvő Óbuda mezőváros Szikambria mellett, azaz az ősi Budától északra van.

Szikambria tehát bizonyosan a mai Dera-patak–Messelia–Kő-hegy–Duna közötti területre tehető. Határos a Szentendre déli részén Megyerként azonosított helyünkkel, ahol a krónikáink szerint Árpád csapatai is átkeltek, s ma Pócsmegyerként ismert. Az alföldi átkelőt, ami Káposztásmegyeren vagy Békásmegyeren lett volna, kizárja, hogy itt mocsaras, ingoványos rész volt egészen a hegyekig, amin átgázolni sokkal nehezebb és veszélyesebb, míg Szikambria–Megyernél sziget is könnyítette az átkelést. Sashegyi Sándor meg is állapította, hogy Árpád nagyfejedelem a mai Kő-hegyről nézhette csapatai átkelését, akik aztán a lába alatt vonultak el. Itt egyébként történeti források még a rómaiak alatt készült hidat is igazolnak. Nem tudjuk, Attila azon kelt-e át, vagy ő is a megyeri réven, mint Árpád. Így aztán nem véletlen a Szikambria név használata sem a hunok idejéből, sem majd a későbbiek részéről.

Az eddigiek egy alaprendszer alkotnak csupán, ami még sok, oklevelekben szereplő helynévvel bővíthető. Ezzel pedig az állítási anyag még biztonságosabbá tehető. Jórészt hátra van még a körzetben már elvégzett ásatások eredményeinek figyelembe vétele a szóban forgó helyek pontosítására. És viszonyosan, ez az anyag a már feltárt leleteket is értékeli. Nincsenek még figyelembe véve a gazdasági tevékenység összefüggő adatai sem, pedig oklevelekből egyértelmű, hogy a vizsgált térségben magas szintű szőlőművelés folyt, miközben egyébként a Dunazug-hegység a klímaválasztó ebből a szempontból. Kellene is ide a szőlőművelés, mert csak intenzív mezőgazdasági kultúra és más jövedelmező gazdasági háttér biztosíthatta az itteni város és intézményei akkori eltartását.

Ezek a két helyszínen – Ósbudán és Óbudán – eltartandó intézmények tehát, vázlatosan felsorolva: Előbb a Boldogságos Szűz pomázi, majd az előbbi kegytemplom pálos kolostorra átalakítva. A Szent Péter Pál prépostsági főtemplom és a Budai Káptalan intézményei. Az ősi Buda polgárvárosa, melynek egy része az Anjou-kortól királyi, majd királynői város. A ferencesek kúriája. A kisebb testvérek egyháza, amelyre 1298-as oklevél utal. A Szent Margit templom. Az Anjou-kor előtti ősi vár helyén a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére emelt újabb templom és klarissza kolostor. A Boldogságos Szűz Mária szigeti egyháza és kolostora. A Szent Klára kolostor. A Szent Mihály egyház és kolostor. A ferencesek szigeti kolostorai, az ispotályos keresztetek vára és kórháza a Káptalanon kívül. A Tengurdi nemesek tornya és várkastélya a Káptalanon kívül. Az érseki vár és torony a Káptalanon kívül. Az 1269-ig fennállt Szent Jakab templom. Az ispotályos keresztetek felhévizi kolostora a Káptalanon kívül.

Ezekből itt csak kettő, oklevelekben is említett kegyhely, kisebb kápolna nincs azonosítva. Feltárva pedig csak a kisebbség lett ezek közül a klisszai¹²⁵ és az óbudai ásatásokkal, míg a többi létesítmény múltunkhoz méltatlanul hever a

¹²⁵ Beliczky János—Sashegyi Sándor: *Pomáz*. Anonymus Könyvek sorozat, Pomáz, 1992.

föld alatt. S még mi minden lehet ott! Evila Cselebi az ősi Buda elfoglalásakor 70 ezer ember legyilkolásáról számol be, s e mártírok keserű bizonyosságai ismételtelen az ősi Buda nagyságának. A Klissza Sashegyi—Beliczky-féle rekonstrukciós rajza például várnagyságú objektumot mutat. Az ősi Budán tucatnyi ekkora tömegű épület volt. Ezekhez és a városi épületekhez igen sok követ kellett kibányászni, amelyek nyomait viszont Sashegyi Sándor Pomáz környékén megtalálta.

Eddig az ősi Buda kérdését azért nem lehetett megoldani, mert nem kezelték egységes rendszerként a Budai Káptalant, amelynek kapcsolatrendszerét tehát öt mai földrajzi helyhez kell kötni. Ezek a következők: 1. Pomáz központjában a katolikus egyház, 2. Megyer, Szentendre déli része, 3. az eltűnt sziget, a régi és az új szentendrei út közén az üvegházak és az Aral kút közötti rész, 4. Budakalász központjában a Kálvária-hegy, 5. az ősi Buda Pomáz és Budakalász határán a Klissza-dombig. Ezek után már joggal tehető fel a kérdés: Van egyáltalán olyan hely máshol Magyarországon, ahol ennyi és igazolható együttállás lenne az ősi Budával kapcsolatosan? Ugyanakkor a délre mellette lévő Óbuda a megfelelő összefüggés rendszert megtalálva csak megerősítheti mindezt az igazolási lehetőséget.

A kutatást nem lezáró zárszavak

Igazolódni látszik tehát Sashegyi Sándor neves pomázi helytörténész 1941-es Holdvilág-árokbeli ásatási kezdeményezése,¹²⁶ és meggyőződése, hogy Pomáz környékén kell keresni Árpád nagyfejedelem sírját. Az a feltételezése pedig, hogy a mai Pomáz helyén volt az ősi Buda, bár az ő elképzelésénél nagyobb rendszerként, de bizonyossá kezd válni. A mi mai feladatunk pedig az, hogy őseink, magunk és a nagyvilág iránti kötelességünk és tiszteletünk jeleként mindezt a maga gazdag rendszerében felkutassuk, nyilvánosságra hozzuk, és feltárva, a lehető legszebb állapotában bemutassuk, népünk és a nagyvilág elé tárjuk.

¹²⁶ Dr. Makkay János régész említi Szörényi Levente könyvéhez írott előszavában, hogy Vargyas Lajos naplója szerint már Győrffy György is ásatásokat akart kezdeményezni a Holdvilágárokban.